
SCRIPTUM NR 44

Red. Egil Johansson

Rapportserie utg. av Forskningsarkivet
vid Umeå Universitet
ISSN 0284-3161 ISRN UM-FARK-SC--41--SE

”ETT ÄDELT KALL BLEV DIG GIVET”

*Småskollärarinnorna i Jukkasjärvi
skoldistrikt*

1912 - 1930

Mari Ericsson

(Elektronisk version utan bilder i bilagorna, April 1998)

FORSKNINGSARKIVET

Umeå universitet
901 74 UMEÅ Tel. 090-166571 Fax. 090-166643

Januari 1998

Redaktörens rader

Forskningsarkivet i Umeå syftar till en nära samverkan mellan arkiven och forskningen vid universitetet. Fördenskull utger Forskningsarkivet källskrifter i skriftserien URKUNDEN. Där publiceras valda akter och dokument ur våra arkiv, som blivit aktuella i pågående forskning och utbildning vid universitetet.

På motsvarande sätt presenteras vetenskapliga framställningar och bearbetningar av det historiska källmaterialet i rapportserien SCRIPTUM.

Syftet med denna serie kan anges i följande huvudpunkter. Publikationsserien SCRIPTUM skall

1. utge forskningsmässiga kommentarer till utgåvor av källskrifter i Forskningsarkivets källserie URKUNDEN,
2. publicera andra forskningsrapporter med anknytning till Forskningsarkivets verksamhet, som befinns vara angelägna för den vetenskapliga metodutvecklingen och debatten,
3. publicera framställningar av t ex lokalhistorisk karaktär av mer allmänt intresse för Forskningsarkivets verksamhet och för en bredare allmänhet.

Härmed önskar Forskningsarkivet inbjuda alla intresserade till läsning och till att genom egna bidrag delta i utgivningen av skriftserien SCRIPTUM för ett ökat meningsutbyte inom och mellan olika discipliner vid vårt och andra lärosäten.

För Forskningsarkivet i Umeå

Egil Johansson

Förord

I rapportserien Scriptum har, allt sedan den inleddes med professor Egil Johanssons artiklar i folkundervisningens historia, publicerats ett urval artiklar om kristendomsundervisning i kyrka och skola.

Mari Ericssons bidrag har arbetats fram i den miljö som är resultatet av ett mångårigt och nära samarbete mellan Forskningsarkivet och det religionsvetenskapliga studiet vid Umeå universitet.

Den följande uppsatsen *Ett ädelt kall blev dig givet* skildrar småskollärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt åren 1912 - 1930. Undersökningsområdet omfattar tätorten Kiruna, som efter sekelskiftet 1900 befann sig i en uppbyggnadsfas, och den omgivande landsbygden. En uppgift har varit att studera rekrytering av småskollärare och hur de som företrädare för kristendomsämnet agerat. Författaren genomför ett noggrant arkivstudium som kompletteras med ett antal intervjuer med lärare, vilka tidigare tjänstgjort inom skoldistriktet. Två miljöer med olika förutsättningar blir tydliga. Landsbygden är genomgående finskspråkig och präglad av laestadiansk fromhet. Tätorten Kiruna är huvudsakligen svenskspråkig och i avsaknad av både lång historia och dominerande kristen riktning. Särskilt intressant är den betydelse seminariet i Haparanda haft för rekrytering av lärare till landsbygden. Flertalet lärare utexaminerade vid detta seminarium rekryterades i sin tur från 'nedre' Tornedalen där den laestadianska väckelsefromhetens karaktär var av annan art än den västliga lappmarksområdet.

Mari Ericssons bidrag har väsentlig betydelse för det samlade studiet av norrländskt kyrkoliv.

Sölve Anderzén
Teol. Dr.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	2
SYFTE.....	2
FRÅGESTÄLLNINGAR	3
KÄLLOR OCH METOD	3
FORSKNINGSÖVERSIKT	5
BAKGRUND	7
KVINNOR PÅ ARBETSMARKNADEN	7
FOLKSKOLANS FRAMVÄXT	7
KRISTENDOMSÄMNET I SKOLAN.....	8
SMÅSKOLLÄRARINNAN.....	9
JUKKASJÄRVI FÖRSAMLING	10
SKOLORNA I JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT	11
SMÅSKOLLÄRARINNORNA I JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT	13
RELATIONEN SKOLAN OCH KYRKAN I JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT.....	13
KRISTENDOMSÄMNET I SKOLAN.....	15
SMÅSKOLLÄRARKÅREN I JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT - ALLMÄN BAKGRUND	20
RELATIONEN FÖDELSELÄN OCH ARBETSOMRÅDE	25
RELATIONEN EXAMENSORT OCH ARBETSOMRÅDE	33
ÅNTAL ANSTÄLLNINGÅR FÖR LÄRARINNORNA I JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT	35
SAMMANFATTNING	37
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	41
BILAGOR.....	44
BILAGA 1: JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT MED MARKERADE BYAR DÄR SMÅSKOL-LÄRARINNORNA I DENNA UNDERSÖKNING HAR UNDERVISAT.	44
BILAGA 2: SKOLSCHEMAN FRÅN SMÅSKOLORNA I VITTANGI, JUKKASJÄRVI SAMT SVAPPAVAARA	45
BILAGA 3: RELATIONEN FÖDELSEFÖRSAMLING OCH VAR I JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT SMÅSKOLLÄRARINNORNA ARBETADE.	46
BILAGA 4: FOTOGRAFI AV KIRUNAS FÖRSTA SMÅSKOLLÄRARINNA, HILMA TERESIA LAHTI, VÅREN 1902.....	47

INLEDNING

***Ett ädelt kall blev dig givet:
att hava trogen vård
om vårens späda plantor
i Vår Herres örtagård.¹***

Denna dikt till en småskollärrinna betonar vad nog många uppfattade som det viktiga med detta yrke. Det fanns ett kall som motiverade kvinnor att ge hela sitt vuxna liv för att fostra "Guds plantor". Småskollärrinnorna hade den religiösa uppgiften att fostra barnen till goda kristna. Morgonbön och katekesläsning var mycket viktiga delar av skolundervisningen. Lärarinnan skulle inte bara fostra barnen för detta livet, utan även för det eviga. Detta allvarsamma ansvar för den kommande generationen vilade på kvinnor som i denna undersökning var födda under 1800-talet och i början av 1900-talet. En period då utbildade och yrkesverksamma kvinnor inte var så vanliga. Ändå saknas det en hel del forskning om denna stora yrkeskår. För att ge en liten pusselbit till dessa kvinnors situation kommer småskollärrinne kåren i Jukkasjärvi skoldistrikt under perioden 1912-1930 att undersökas i denna uppsats.

Syfte

Jukkasjärvi församling var ett område präglad av den laestadianska väckelsen, vilken gav byarna en speciell kultur och tradition. Centralorten var Kiruna, ett samhälle grundat kring sekelskiftet utan vare sig lång historia eller dominerande religiös riktning. I denna uppsats ska jag undersöka om landsbygden och tätorten, p.g.a. de olika bakgrunderna, rekryterade småskollärrinnor från olika områden och med olika bakgrunder. Eftersom lärarna hade ett religiöst ansvar för sina elever kommer även kristendomsämnet samt kyrkans relation till skolan att undersökas.

¹ Snell 1942, s 144

Frågeställningar

1. Hur såg relationen ut mellan kyrkan och skolan i Jukkasjärvi skoldistrikt?
2. Vilken ställning hade kristendomsämnet i skolan?
3. Hur såg könsfördelningen ut bland småskollärarna i Jukkasjärvi skoldistrikt, skedde det någon förändring?
4. Fanns det löneskillnader mellan småskolläraryrket i Kiruna och byarna samt mellan män och kvinnor?
5. Fanns det något samband mellan var i Sverige en småskollärarinna var född, och om hon kom att arbeta i Kiruna?
6. Hur många av småskolläraryrket var födda i Jukkasjärvi och vilken bakgrund hade de?
7. Fanns det något samband mellan vid vilket seminarium en småskollärarinna tagit sin examen och om hon kom att arbeta i Kiruna?
8. Hur många år arbetade lärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt, fanns det skillnader mellan lärarinnorna?

Källor och metod

Uppsatsen är avgränsad till perioden 1912-1930. Det gör att den täcker perioden före och efter 1919 års skolreform, vilken ändrade innehållet i kristendomsämnet. Den första skolan i Kiruna startade sin verksamhet år 1900 och samtidigt bildades en lokal skolnämnd i Kiruna. Denna försvann efter 1912 då skolrådet för Jukkasjärvi skoldistrikt övertog ansvaret. Det medförde att gemensamma skolrådsprotokoll för hela distriktet finns efter 1912, vilket ger ett mer lätthanterligt källmaterial. Skolarkivets material finns förvarat i Kiruna stadshus' centralarkiv. För att kunna sammanställa uppgifterna om småskolläraryrket, såsom var och när de var födda, var och när de tagit sin småskolläraryrkesexamen och var och under vilka år de arbetat inom Jukkasjärvi skoldistrikt, har olika källor använts. Främst har lärarmatriklar och tjänsteförteckningar använts, men även en del undervisningsstatistik. Dessa källor har jag valt att i uppsatsen samla under källnamnet Kiruna stadshus' centralarkiv, Skolarkivet, (för fullständig källhänvisning se käll- och litteraturförteckningen). För ytterligare information om småskolläraryrket har jag studerat skolrådsprotokoll, lönestatistik, anmälningar om tredskande föräldrar, samt födelseböcker. *Kirunaminnen* är ett otryckt material från 1940-talet, där gamla kirunabor intervjuats. I dessa intervjuer finns förstahandsuppgifter om hur livet i Kiruna såg ut under 1900-talets början.

I min undersökning var det tre lärarinnor som föll bort på grund av bristande uppgifter om var och när de hade arbetat i Jukkasjärvi skoldistrikt. Men då bortfallet var så pass litet, 3 av 123 lärarinnor, påverkar det troligen inte resultatet. Mer problematiskt är att ett ganska stort antal småskolläraryrket saknar uppgifter om var de tagit sin lärarinneexamen. I tabell 6 är bortfallet så stort som 36 procent. I de flesta fallen gäller det lärarinnor som under en begränsad tid vikarierat inom skoldistriktet. Tydligt har det inte ansetts vara nödvändigt att upprätta fullständiga matriklar över dessa kvinnor. Jag är medveten om att bortfallet är stort, men jag har valt att ändå försöka göra en

analys över de uppgifter som finns. Jag gör även en jämförande undersökning av tre skolscheman, där endast ett av dem är daterat. Jag fann dem hopvikta tillsammans, och daterar dem utifrån det till perioden kring 1917 då schemat från Svappavaara var skrivet.

Jag har delat upp Jukkasjärvi skoldistrikt i två områden: Kiruna stad, som även inkluderar skolorna längs järnvägslinjen och byarna, det som skoldistriktet bestod av före Kirunas framväxt. Uppdelningen motiveras av att de båda områdena skiljer sig från varandra bland annat i fråga om modersmål, där finska talades i byarna och svenska i Kiruna. Ytterligare skillnader mellan de båda områdena var att byarna låg på landsbygden med gamla traditioner och en stark laestadiansk tro, medan Kiruna växte till en tätort med inflyttade invånare från hela Sverige och därför rimligen var mindre traditionsbundet. För att jämföra dessa olika områden har småskollärarinnorna delats upp i tre grupper: de som enbart arbetade i Kiruna, de som enbart arbetade i byarna, samt de som haft tjänster i både tätorten och på landsbygden.

För en mer kvalitativ vinkling i uppsatsen har tre intervjuer gjorts med kvinnor som antingen arbetat eller gått i skola i Jukkasjärvi skoldistrikt. Dessa bandinspelningar är gjorda vid ett fritt samtal med respektive kvinna om hennes erfarenheter av skolorna i Jukkasjärvi. Vid intervjuerna har inget frågeformulär används och eftersom kvinnorna därför inte fått exakt samma frågor går deras svar inte att jämföra. Dock kan de på olika sätt ge en bild av hur lärarinne- och elevsituationen såg ut. Vid intervjuer bör man komma ihåg att det är en lång tidsperiod mellan själva händelsen och tiden för återberättelsen. Minnet färgas av händelser som skett senare och de gångna åren har gett andra perspektiv än vad den intervjuade antagligen hade då. Av olika skäl kanske personen, medvetet eller omedvetet, önskar ge en annan bild av det upplevda. Även den som intervjuar är en del av detta källproblem, genom att valen av frågor styr in intervjun på vissa områden. Alla intervjuer är gjorda i kvinnornas egna hem under november och december 1996:

961129 i Karesuando: **Elina Pesonen**, född 1909 i Nedre Soppero. Efter pigttjänst hos överläraren Carlberg i Kiruna läste hon vid småskollärarseminariet i Haparanda 1929-1932. Därför kom hon att arbeta som nomadlärarinna, bl.a. i Övre Soppero och utanför Karesuando. Utöver arbetet i den fasta nomadskolan, arbetade hon även under vissa somrar vid samernas sommarvisten.

961204 i Kiruna: **Sara Hansegård**, född 1913 i Talma sameby. Intervjun med henne gällde hennes skolvistelse 1920-1926 i Jukkasjärvi nomadskola. Samernas barn var inackorderade i Jukkasjärvi i hushållskåtor, där de bodde och fick sin undervisning. Under sommaren åkte barnen hem och fick då skolundervisning 2,5 månader av lappkateketer som kom ut till Laimoviken.

961212 i Umeå: **Birgit Lidin**, född 1922 i Kiruna. Hon läste till sin småskollärarinneexamen i Lycksele. Efter olika tjänster, bl.a. i Holmsund, kom hon till

Jukkasjärvi skoldistrikt där hon 1948-1949 arbetade i Soppero, följt av en tjänst i Kiruna, och slutligen 1956-1967 i Jukkasjärvi by.

Lidín och Pesonen anställdes i Jukkasjärvi skoldistrikt efter denna uppsats' undersökningsperiod. Men de seder och traditioner som de kan berätta om från 30- och 40-talet går nog att använda som gällande även för perioden 1912-1930.

Uppsatsen inleds med en allmän bakgrund som behandlar kvinnor på arbetsmarknaden, småskolläraryrket, kristendomsämnet, Jukkasjärvi församling, samt folkskolans framväxt i Sverige och i Jukkasjärvi. Sedan följer undersökningen av småskollärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt under perioden 1912-1930.

Forskningsöversikt

Det finns översiktsverk över folkskolan och dess lärarkår, men forskning om småskollärare och lärarinnor visade sig vara svårare att finna. Här presenteras två avhandlingar som dock endast delvis berör undersökningarna i denna uppsats.

Kerstin Hägg har analyserat hur kön- och samhällsmönster var relaterade till varandra i Kiruna under 1900-talet. I hennes avhandling, *Kvinnor och män i Kiruna*, ges bl.a. en bild av hur kvinnorollen och kvinnans uppgifter såg ut under seklets början. Det var ett kraftigt mansdominerat samhälle kvinnorna kom till, med gruvindustrin som den största arbetsgivaren. De flesta kvinnor som kom till Kiruna gjorde det som hustru till någon av arbetarna. Hennes uppgift blev att sköta om mannen och familjen. Det var arbetsamt eftersom trångboddheten och vattenbristen var mycket stor. Genom bisysslor av olika slag, som t.ex. att ha inneboende och hålla dem med mat, bidrog kvinnorna till familjeförsörjningen. Det var dock få kvinnor som levde på egen inkomst. I intervjumaterialet *Kirunaminnen* var andelen kvinnor med egen inkomst knappt en femtedel av de intervjuade. De flesta av dem som arbetade gjorde det inom strikt kvinnliga yrken som kokerska, hushållerska, piga eller sömmerska.²

En yrkesgrupp av kvinnor som fort växte sig stor var lärarinnorna. De flyttade till Kiruna och fick ett tungt arbete, speciellt under den första tiden av 1900-talet. Barngrupperna var då mycket stora (upp till 70 elever i varje klass) och undervisningen bedrevs i trånga fuktiga skollokaler. Men det som verkade ha lockat lärarinnorna till Kiruna var den högre lönen som utbetalades där, jämfört med andra orter. Att söka sig till Kiruna kunde innebära att avancera socialt. Där blev de en del av överheten. Disponent Lundbohm, som var mycket intresserad av utbildningsfrågor, markerade deras särställning genom att bjuda hem lärarkåren på middag efter lärarmöten, samt att på andra sätt värna om dem.³

² Hägg 1993, s 55-60

³ Hägg 1993, s 57

Arbetsmarknaden för kvinnor i Kiruna var under 30-talet fortfarande mycket begränsad och de flesta arbetade inom en familj, som t.ex. hembitråde. Av de gifta kvinnorna var det endast en procent under 30-talet som tagit steget ut i förvärvsarbete.⁴

Christina Florins avhandling, *Kampen om katedern*, är skriven utifrån ett genusperspektiv. Hon har studerat hur småskollärarkåren omvandlades till ett typiskt kvinnligt yrke och blev underordnat de andra läraryrkena. Småskollärarkåren bestod under 1860-talet av ungefär hälften män och hälften kvinnor. Men feminiseringsprocessen gick fort och redan under 1800-talets slut var yrket i princip helt övertaget av kvinnorna. Folkskolläraryrket genomgick en likartad utveckling, men den var inte alls lika kraftig som bland småskollärarna. Utöver feminiseringen professionaliserades även läraryrket. Avsikten var att höja den sociala statusen för lärarna samt att förbättra deras situation.⁵

Processen fördes framåt främst av de manliga folkskollärarna och bestod av två strategier. Den första riktades mot småskollärarinnorna, som hade lägre eller ingen utbildning alls och ändå avsågs att vara ett alternativ till folkskolan. Genom att folkskollärarna betonade sin egen utbildning förtydligades gränsen mellan de båda lärargrupperna, vilket höjde statusen för folkskollärarna (även de kvinnliga), medan småskollärarinnorna underordnades dem. Helt andra argument än utbildningen användes vid småskolläraryrkets feminisering. Då lyftes kvinnorna fram som speciellt lämpliga att undervisa de minsta barnen, vilket gjorde att männen inte valde småskolläraryrket.⁶

Nästa strategi riktades mot de kvinnliga folkskollärarinnorna. Argumenten att männen orkade mer än kvinnor, var friskare, hade bättre disciplin samt hade familj att försörja gjorde att det uppstod en löneskillnad mellan folkskollärare och folkskollärarinnor. Staten hade vid alla stadier hjälpt till vid lärarkårens professionalisering. Genom att staten förbättrade folkskolläraryrket, höjde de även anseendet på hela folkskollärarkåren. På samma sätt valde de att inte ansvara för småskollärarseminarierna och därför hölls dessa lärarinnor kvar på en lägre nivå. Löneskillnaderna mellan manliga och kvinnliga folkskollärare grundades på ett riksdagsbeslut och stöttades därför av statsmakterna. Följden blev att en ny lärarkår i fyra olika steg framträdde. Överst fanns den manliga överläraren, följd av folkskolläraren, folkskollärarinnan och småskollärarinnan längst ned.⁷

⁴ Hägg 1993, s 100-101

⁵ Florin 1987, s 15

⁶ Florin 1987, s 135-136

⁷ Florin 1987, s 187-189

BAKGRUND

Kvinnor på arbetsmarknaden

Lärarinnornas insteg på arbetsmarknaden efter 1800-talets mitt skedde samtidigt med allmänna förbättringar för kvinnor. Orsakerna var till stor del demografiska och ekonomiska problem, vilka krävde en förändring. Under 1800-talet hade det växt fram ett kvinnoöverskott i Sverige. Överskottet kombinerat med en lägre giftermålsfrekvens och högre giftermålsålder skapade en stor grupp ogifta kvinnor, främst från medelklassen. Att vara ogift betydde att man stod utan försörjning och att finna egen försörjning kunde vara svårt. Undantag fanns, men stora delar av arbetsmarknaden var stängd för kvinnor på grund av skråväsendets restriktioner.⁸ Besvärligast hade medelklassens ogifta kvinnor som av sociala skäl inte kunde ta vilken försörjning som helst. Privata flickskolor hade funnits länge, och som lärarinna på en sådan skola fann många kvinnor en möjlighet till egen försörjning.⁹

Men i mitten av 1800-talet var behovet av arbeten för ogifta kvinnor så pass stort att riksdagen var tvungen att göra lagändringar för att underlätta kvinnornas insteg på arbetsmarknaden. Skråväsendet togs successivt bort och avskaffades helt 1864. Läroverk för flickor öppnades och utbildning blev en möjlighet för allt fler.¹⁰

Den dynamiska utveckling som samhället genomgick under 1800-talets industrialisering skapade flera helt nya yrkesgrupper. Kvinnor kom att bli en attraktiv arbetskraft, då den var billigare än den manliga. Folkskolereformen, till exempel, hade varit en ekonomisk omöjlighet utan de kostnadsbesparande kvinnliga lärarinnorna.¹¹ De kvinnliga yrkeskårer som nu växte fram arbetade främst inom de traditionellt kvinnliga områdena som matberedning, sömnad, omvårdnad och undervisning.¹² Men kvinnorna gjorde även insteg i tjänstemannasektorn som telegrafister, kontorister eller postfröknar. Det var främst kvinnor från medelklassen som tog steget in i tjänstemannayrkena och de yrken som krävde utbildning. Dessa kvinnor önskade "renliga" arbeten där de inte behövde ge avkall på sin kvinnlighet. För dem var ett arbete som hembiträde, piga eller i en fabrik inget möjligt alternativ.¹³

Folkskolans framväxt

År 1842 kom den första folkskolestadgan som krävde en skola i varje socken. Ekonomiska svårigheter medförde dock att det tog lång tid innan alla barn hade tillgång till skolundervisning. Det var även problematiskt att få föräldrarna att skicka barnen till skolan, vilket resulterade i att många barn fick en mycket ojämn skolgång. För att lösa

⁸ Qvist 1978, s 30-31

⁹ Kyle 1992, s 117, 123

¹⁰ Qvist 1978, s 96-98

¹¹ Florin 1987, s 42

¹² Qvist 1978, s 105

¹³ Florin 1993, s 137-138

dessa problem fick hemundervisningen fortsätta och ambulerande lärare sattes in för att försöka nå så många barn som möjligt.¹⁴

Folkskolan stod redan under 1850-talet inför alldeles för många ekonomiska och pedagogiska problem.¹⁵ Det visade sig att hemundervisningen inte fungerade tillfredsställande, vilket ledde till att barnens förkunskaper var mycket varierande.¹⁶ År 1858 kom därför småskolor att inrättas i hela landet. De skulle fungera som förberedande till folkskolan och lära ut de enklaste och mest grundläggande kunskaperna till barnen, som att läsa, skriva, räkna samt det nödvändigaste inom kristendomsämnet.¹⁷

I glesbygden växte det fram ett billigare provisoriskt alternativ till den egentliga folkskolan, den så kallade mindre folkskolan. Den sköttes av småskollärare som undervisade både i småskolan och folkskolans klasser. På så sätt användes småskollärarinnan som kostnadsbesparare för att införa folkskoleundervisning.¹⁸

Kristendomsämnet i skolan

Före folkskolans tid bedrevs undervisning av barn inom kyrkan av prästen och klockaren. Syftet var att ge dem de kristendomskunskaper som de behövde för att kunna leva i den kristna församlingen. En förändring skedde vid folkskolans inrättande år 1842. Undervisningen flyttades då ut från kyrkan och kom under statligt och kommunalt ansvar. Utöver uppgiften att fostra barnen till goda kristna skulle skolan även utbilda eleverna till dugliga samhällsmedborgare. Men förändringen medförde inte att kyrkan förlorade sitt inflytande över utbildningen. Skolstyrelser upprättades i socknarna och där hade prästen den självskrivna rollen som ordförande. Då det var skolstyrelsen som ansvarade för disciplinen och undervisningen i skolan kom kyrkan, genom prästen, att behålla ett dominerande inflytande i de lokala skolorna. Kristendomsämnet kom att få en ställning som det viktigaste ämnet och undervisningen var tydligt luthersk konfessionell. Luthers lilla katekes med förklaringar användes som lärobok och skulle läras utantill. Ett annat bevis för att skolan starkt kom att präglas av kyrkan var att skolan även fick ansvaret att bedriva den förberedande nattvardsundervisningen.¹⁹ Under folkskolans första tid var det tydligt att skolans uppgift var densamma som kyrkan tidigare haft. Egil Johansson har visat att vid skolstarten i Bygdeå skoldistrikt 1847, började nästan inga av de barn som redan hade de kyrkliga kunskaperna. Föräldrarna ansåg att deras barn redan kunde alldeles tillräckligt, och då saknades syfte med att låta barnen gå i skola.²⁰

¹⁴ Richardson 1994, s 43-44

¹⁵ Florin 1987, s 37

¹⁶ Sörensen 1942, s 86

¹⁷ Åberg 1978, s 13-14

¹⁸ Florin 1987, s 42

¹⁹ Salqvist 1947, s 28-30

²⁰ Johansson 1992, s 148-150

Efter att religionsfrihet infördes i Sverige ansågs konfessionell kristendomsundervisning i skolan olämpligt. Debatten fördes under många år och riksdagar innan 1919 års undervisningsplan låg färdig. Det nya med undervisningsplanen var att bibeln hamnade i centrum i stället för Luthers katekes. Tyngdpunkten lades vid etik och inte vid dogmatik. Men i verkligheten blev det inte riktigt som det var tänkt. Protesterna blev många och undervisningsmaterial saknades som uppfyllde 1919 års krav. Därför kom delar av Luthers lilla katekes tillbaka 1929 som lärobok.²¹

Småskollärarinnan

För den blivande småskollärarinnan behövdes under inledningsskedet ingen utbildning. Gott anseende, katekeskunskaper, samt läs- och skrivkunnighet och grundläggande räkneförmåga var alldeles tillräckliga kunskaper. Utan utbildning och med en lön som låg på existensminimum, fick småskolläraryrket en låg status. Från 1860-talet ökade antalet småskolor fort och lärarinnornas bristande utbildning började anses som ett problem. Staten ansåg sig inte ha några skyldigheter att ordna småskoleseminarier, utan de kom att hamna under landstingens ansvar. Däremot ansåg sig staten ha ett speciellt ansvar för att de finsk- och samisktalande områdena i Norrbotten fick välutbildade lärarinnor. Därför uppfördes i Sverige två statliga lärarinneseminarier, ett i Haparanda och det andra utanför Jokkmokk (flyttades sedan till Murjek). Även om småskollärarna, oftast kvinnor, nu hade en yrkesutbildning kom småskolläraryrkets status dock knappast att höjas.²²

Småskollärarna stod länge utan rättsligt skydd och det dröjde fram till 1890-talet innan de fick rätten till pension, tjänstebostad och avtalsenlig lön. Längre kunde de sägas upp med kort varsel och äktenskap kunde vara en grund för uppsägning. Det var praxis att efter ingånget äktenskap sluta sin lärarinnetjänst. Dock fanns exempel på gifta lärarinnor, men det var varje skolråd som avgjorde om hon fick behålla sitt arbete eller ej. Först 1918 kunde småskollärarna söka ordinarie tjänster, vilket gjorde det lättare att hävda rätten att få stanna som gift lärarinna.²³ Men det kom att dröja ända till 1938 innan det kom en lag som förbjöd uppsägning på grund av äktenskap eller graviditet.²⁴ I Sverige fanns det statliga direktiv som gav kvinnorna lägre lön än männen för samma arbete. 1918 års löneregleringar för folkskolans lärargrupper införde dessa löneskillnader mellan manliga och kvinnliga lärare.²⁵ Kvinnorna ansågs ha mindre behov och nöja sig med mindre än mannen. Detta var en viktig ekonomisk fråga. Genom att hitta förklaringar till varför lärarinnornas löner kunde hållas låga, blev kostnaderna

²¹ SOU 1948:27

I *Berättelser över folkskolorna i Kiruna 1900-1906* (s 47) finns Luthers lilla katekes med som en av skolornas lärobok. Däremot saknas katekesen som lärobok i *Jukkasjärvi folkskolor. Berättelser för läsåret... årgångarna 1924-1934*. Fastän möjligheten att använda katekesen i de svenska skolorna fanns fr.o.m. 1929, valde skolrådet i Jukkasjärvi skoldistrikt att inte använda den som lärobok.

²² Åberg 1978, s 13-19

²³ Florin 1987, s 40-45

²⁴ Kyle 1992, s 108

²⁵ Åberg 1978, s 110

för skolan lägre. Men detta var inget nytt, ”lön efter kön” hade en lång tradition i Sverige. Systemet fanns redan i agrarsamhället där pigorna tjänade mindre än drängarna. Löneskillnaderna fanns kvar till år 1947, då lika lön i statlig tjänst infördes.²⁶

Jukkasjärvi församling

Jukkasjärvi församling, med centralorten Kiruna, hade år 1912 en folkmängd på 12 768 personer. Befolkningen, främst i gruvstaden Kiruna, fortsatte att öka och var år 1930, 18 575.²⁷ Församlingen utgjordes före 1600-talet enbart av samer. Men statsmakterna uppmuntrade på olika sätt nybyggare att bryta jorden och under 1600-talet kom därför de första nybyggarna upp längs älvarna. Nybyggarna ökade under 1700-talet då ryska angrepp på Finland medförde att flera finska familjer flydde och bosatte sig i området. Kirunamalmen hade officiellt varit känd sedan 1696, men kunde inte börja brytas förrän malmtransporten fått en lösning.²⁸ Beslut togs om Ofotenbanans byggande och 1899 nådde järnvägsspåren de södra delarna av det blivande Kiruna. Bebyggelsen och invånarna ökade nu kraftigt i antal. Både kvinnor och män sökte sig till gruvsamhället. Det första barnet, som föddes i det nya samhället, var en flicka, som fick namnet Kiruna.²⁹

Av stor religiös betydelse för Jukkasjärvi församling var den inomkyrkliga laestadianska väckelsen. Den fick sin start under 1800-talets mitt genom Karesuandos kyrkoherde Lars Levi Laestadius. Väckelsen fick fotfäste bland både samer och nybyggare och spred sig över hela Finnmarken och Torne lappmark, men nådde även svensktalande delar av Norrbotten samt Finland och Norge. Via emigranter nådde laestadianismen ända till Nordamerika.³⁰ Lärostrider inom rörelsen ledde till att olika riktningar inom laestadianismen uppstod. För denna uppsats är det den stora delningen mellan öst- och västlaestadianismen som är av betydelse. Västlaestadianismen blev starkast i området runt Jukkasjärvi och Gällivare. Den anses vara mer asketisk och lagisk än den mera evangeliska östlaestadianismen, som hade sitt säte i det egentliga Tornedalen.³¹

Centralt för laestadianismen är församlingen, som utgörs av bekännande laestadianer, ’de levande kristna’. Vägen till frälsning går via väckelse, syndaånger till nyfödelse, och den andliga födelsedagen går att datera till exakt tid och plats. Med den levande tron följer även gärningar. Den nya människan förvandlas både till sinne och samvete, men syndafördärvet hos den ”gamla människan” tvingar den enskilde till en fortsatt daglig bättring. För att hålla kvar sitt samvete rent, är en fortsatt syndabekännelse nödvändig

²⁶ Kyle1992, s 105-106

²⁷ Frank 1950, s 454

²⁸ Frank 1950, s 17-19

²⁹ Frank 1950, s 45-48

³⁰ Boreman 1954, s 155-158

³¹ Hasselberg 1935, s 288-289

och absolution ges av en person som fått den Heliga Anden, en laestadiantroende.³² Laestadianismen betonar det *hörda* ordet inom församlingen. För att kunna ge ett levande ord och en levande tro, måste ordet predikas av en levande kristen som har Guds Ande.³³

Skolorna i Jukkasjärvi skoldistrikt

Den första skolan i Jukkasjärvi togs i bruk 1744 och var en lappskola där barnen även var inackorderade. Undervisningen, som främst bestod av kristendomskunskap, bedrevs fram till år 1819 då skolan lades ner.³⁴ Efter det sköttes undervisningen av samernas barn enbart av vandrande kateketer. För församlingens nybyggarbarn fanns det inga lärare, utan de fick sin undervisning tillgodosedd av föräldrarna i hemmet.³⁵

En form av skolundervisning som uppkom i Jukkasjärvi församling under 1800-talets mitt var de laestadianska missionsskolorna. I syftet att sprida läskunnighet, väckelse och nykterhet nådde skolorna både barn och vuxna. Utöver den fasta skolan spreds undervisningen även via ambulerande missionsskolekurser i flera av de nordliga lappmarkerna. Skolorna kom dock efter konventikelplakatets upphävande samt folkskolans inrättande, att omvandlas till vanliga bönemöten.³⁶

Folkskolestadgan kom år 1842 och enligt den skulle en folkskola inrättas i varje socken. Men sockenstämman i Jukkasjärvi förhalade beslutet och skyllde på de höga kostnaderna som folkskolan skulle föra med sig, så skolundervisningen dröjde. De följande åren fortsatte undervisningen därför att bedrivs av de statligt anställda kateketererna och av barnens föräldrar. Men församlingen var skyldig att upprätta en folkskola. För att komma runt det ekonomiska problemet inleddes därför den första undervisningen av ambulerande småskollärare år 1869. Två småskollärare fick på så sätt delat undervisningsansvar i elva byar. Då inga sökanden fanns till folkskollärartjänsten i Vittangi blev en småskollärlarinna anställd som vikarierande folkskollärlarinna. Men till slut kom dock Jukkasjärvi skoldistrikt att få sin första folkskollärare, år 1880, 38 år efter folkskolestadgan.³⁷

Gruvindustrin och järnvägsbygget låg till grund för framväxten av Kiruna. Industrin drog till sig stora mängder arbetare och deras familjer och redan samma år som staden grundlades, år 1900, startade den första folkskolan. Bristen på undervisningslokaler var mycket stor de första åren och fastän nya skolor byggdes kom det att dröja länge innan de var tillräckliga.³⁸ Under 1900-talet fortsatte barnantalet att växa och skolorna blev

³² Boreman 1954, s 222-230

³³ Boreman 1954, s 210-211

³⁴ Anderzén 1992, s 257-259

³⁵ Anderzén 1992, s 98-99, 238

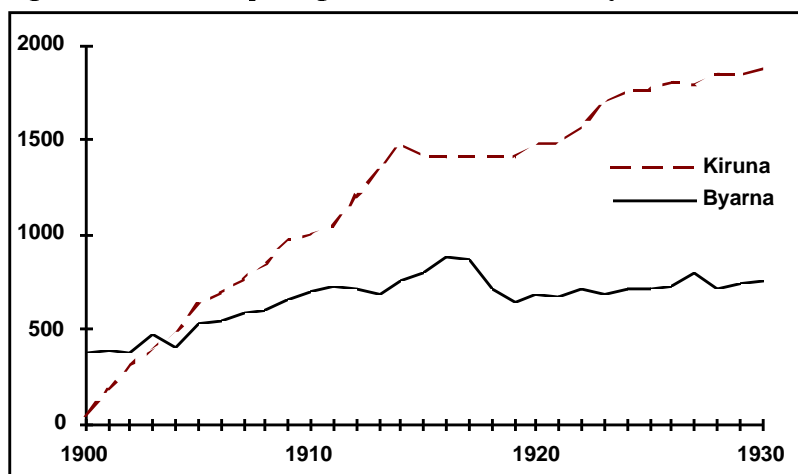
³⁶ Boreman 1954, s 69-73

³⁷ Ljung 1941, s 5-10

³⁸ Lundbohm 1914, s 3-8

fler. Efter att järnvägen dragits till Narvik växte behovet av skolor längs järnvägslinjen. Den första, en mindre folkskola, inrättades 1903 i Riksgränsen. Den var inte tillräcklig, varför ytterligare två småskolor tillkom några år senare för undervisningen längs järnvägslinjen norrut. Småskolorna, de mindre folkskolorna och folkskolorna utökade sin verksamhet kraftigt under 1900- talets början, även i de områden som före Kirunas tillkomst betecknas Jukkasjärvi skoldistrikt. De barn som levde i byar där ingen skola fanns, skulle inackorderas i närmaste skolby för att på så sätt kunna delta i undervisningen.³⁹ (Se bilaga 1, som består av en karta över Kiruna och byarna, där småskollärarinnorna undervisade.)

Figur 1: Antal skolpliktiga barn i Kiruna och byarna, 1900-1930.

Källa: Frank 1950, s 451

³⁹ Ljung 1941, s 37-39

SMÅSKOLLÄRARINNORNA I JUKKASJÄRVI SKOLDISTRIKT

Syftet med denna uppsats är att undersöka småskolläraryrket i Jukkasjärvi skoldistrikt under perioden 1912-1930. Den stora frågan är om lärarinnans bakgrund, i vilken församling hon var född samt vid vilket lärarseminarium hon hade läst, var avgörande om hon kom att arbeta i tätorten Kiruna eller i de omgivande byarna. Detta var en tid och en miljö som var starkt färgad av kristendom, i byarna främst laestadianism, vilket är anledningen till att relationen mellan kyrkan och skolan i Jukkasjärvi kommer att undersökas. Visar skolarkivets källor något av kyrkans eventuella inflytande i skolans värld? Även kristendomsämnet i skolan och lärarinnornas eget religiösa intresse och ansvar kommer att diskuteras. Efter detta presenteras en allmän bakgrund till småskollärarkåren i Jukkasjärvi, innan huvudsyftets frågeställningar ska behandlas.

Relationen skolan och kyrkan i Jukkasjärvi skoldistrikt

Redan i de första skolorna övertog lärarna och lärarinnorna kyrkans gamla ansvar att fostra barnen i sann kristendom. Vid en visitation den 5 mars 1898 i Jukkasjärvi församling höll visitatorn ett kort tal till barnen och påminde dem:

...men framförallt skulle de komma ihåg, att de i skolan fostrades icke blott för detta lifvet utan för det eviga.⁴⁰

Det föll med andra ord på lärarkåren att utbilda och förbereda barnen både för detta liv samt för livet bortom döden. Den uppgiften skötte lärarna väl och fick lovord av visitatorn för att de var så dugliga och plikttrogna, samt att de hade en god inverkan på barnen.⁴¹ Även föräldrarna uppfattade att läraren hade som uppgift att förbereda barnen för det eviga livet. Elina Pesonen började som lärarinna under 1930-talet och en av hennes elever hade fått en förmaning av sin mor: *kom i håg att det allra viktigaste i skolan är kristendomsämnet och du måste tänka på att läsa och höra duktigt, så att du kommer till Gud när du dör.*⁴²

Som beskrivits tidigare hade kyrkan ett stort inflytande i skolorna. Kyrkoherden var länge den självskrivna ordföranden i skolrådet, och genom honom fortsatte kyrkans relation till skolan. Men i kommunerna accepterades det inte utan motstånd och många

⁴⁰ HDA, F III bf:9, 1755-1901; S08325 18/19, visitationshandlingar Jukkasjärvi församling. Visitation 1898 5 och 6 mars

⁴¹ HDA, F III bf:9, 1755-1901; S08325 17/19, visitationshandlingar Jukkasjärvi församling. Visitation 1889 29 och 30 juni

⁴² Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

skolråd önskade att själva få tillsätta skolrådets ordförande. Även i Jukkasjärvi var det en fråga som delade skolrådet. År 1914 lämnade skolrådet i Jukkasjärvi ett yttrande över en skrivelse, angående kyrkoherdens självskrivnenhet som skolrådets ordförande, som Riksdagen lämnat till Kungl. Maj:t. Med röstsiffrorna 4-3 lämnades yttrandet att skolrådet i Jukkasjärvi instämde med riksdagens skrivelse om att skolråden i kommunerna själva skulle få tillsätta ordförandeposten. I skolrådsprotokollet lämnades dock en reservation med önskemål om att få behålla självskrivnenheten, för annars skulle det medföra en:

*...betydlig tillbakagång för skolan om kyrkoherdes och hans ställföreträdares självskrivnenhet som ordförande i skolrådet avskaffades.*⁴³

Frågan var mycket viktig, då den till viss del avgjorde kyrkans inflytande i skolrådets arbete. Men det kom att dröja många år till innan 1914 års yttrande slog igenom. Från 1860-talet och fram till 1931 satt en kyrkoherde som ordförande i skolrådet i Jukkasjärvi.⁴⁴ Men det var inte enbart genom kyrkoherden som skolrådet hade en relation till kyrkan. Rent organisatoriskt låg hela skolrådet under kyrkostämman. Flera av de beslut som skolrådet tog var rent beredande, för det avgörande beslutet togs av kyrkostämman. Som exempel var frågan om att inrätta en småskola i Masungsbyn väckt av skolrådet, men själva beslutet drevs igenom i kyrkostämman.⁴⁵

En annan uppgift där kyrka och skola delade på ansvaret var att få barnen att gå i skolan. Föräldrarna var skyldiga enligt lag att sända sina barn för undervisning. I fall så inte skedde, vilket i Jukkasjärvi var vanligt, kunde föräldrarna vänta sig ett besök av barnets lärarinna, samt att de blev anmälda till skolrådets ordförande, kyrkoherden. Kyrkoherden varnade barnets målsman för försummelse och sände med ett brev som förklarade vad som skulle hända i fall de inte snarast satte sitt/ sina barn i skolan. I det första skedet var det prästens ansvar att varna föräldrarna, och i fall det inte hjälpte blev de inkallade inför kyrkorådet. Om barnet fortfarande uteblev från skolundervisningen, kunde barnen skiljas från föräldrarna och sättas på barnhem eller hos någon privatperson som skulle se till att barnet gick till skolan. Kostnaderna för att hämta barnet från föräldrarna, samt inackorderingsavgifterna under skoltiden, skulle föräldrarna bli skyldiga att betala. I en av byarna fanns det flera familjer som inte skickade sina barn till skolan. I ett av fallen gick det så långt att en pojke blev skild från sina föräldrar 1912, för att sättas i skolan i Svappavaara. Eftersom fadern inte inställt sig inför kyrkorådet och inte tagit dess varning på allvar, togs då hans son ifrån honom.

⁴³ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 260, Skolrådsprotokoll för Jukkasjärvi förs. 1912-1914, 1914 30 juni § 25

⁴⁴ Ljung 1941, s 46

⁴⁵ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 260, Jukkasjärvi församling sakregister t. kyrkostämmoprotokoll 1909-1915. D:o t. skolrådsprot. 1914-1916. 31 augusti § 3

Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 269, Tredskande föräldrar 1909-1912, 1918-1920

Han krävdes samtidigt på 47 kronor och 91 öre + 5 % ränta för kostnaderna att hämta pojken.⁴⁶

Det ålåg även skolråd och kyrkostämma att avgöra i vilka fall barnen kunde få dispens och sluta skolan i förtid. Orsakerna i de enstaka fallen var oftastfattigdom, sjukdom eller "klen begåvning". Det fanns även ett nära samarbete med fattigvården och på så sätt kunde barnen få skor och kläder (ett vanligtargument från föräldrarna som inte skickade barnen till skolan, var att barnen saknade skor eller kläder). Det hände också att familjer mottog kontant månadsbetalning för att barnen skulle kunna delta i undervisningen.⁴⁷

Lärarinnorna hade således ansvaret att ge barnen en kristen uppfostran samt att se till att dessa hade möjlighet att delta i undervisningen. Som visats ovan delade lärarinnorna detta ansvar med kyrkoherden och kyrkostämman.

Nedan kommer kristendomsämnet i skolan att diskuteras och lärarinnorna, som hade ansvaret för undervisningen i ämnet. Lika väl som det fanns lärarinnor som kände sig ha ett religiöst ansvar för sina elever, fanns det icke kristna lärarinnor som fann det besvärande att ha den skyldigheten.

Kristendomsämnet i skolan

Att lärarinnorna hade olika bakgrunder och kom från skilda håll i landet påverkade troligen på vilket sätt kristendomsämnet i skolan behandlades. Lärarinnan hade dock skyldighet att undervisa i ämnet oavsett sin egen övertygelse:

*Lindblad var en och hon var inte kristen, men hon var ju tvungen att undervisa, de var inte kristna lärare men de måste ju gå efter stadgarna.*⁴⁸

Med kyrkoherden som självskriven ordförande i skolrådet och med en landsbygd starkt präglad av laestadianism, var det nog lättare för en lärarinna att ha ökat antal kristendomstimmar än minskat. Inom Jukkasjärvi skoldistrikt fanns en fastslagen läroplan där antalet timmar för varje ämne var bestämt. Men en närmare granskning av tre klasscheman från samma tidsperiod ger mycket olika resultat. (Se bilaga 2)⁴⁹

⁴⁶ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 269, Tredskande föräldrar 1909-1912, 1918-1920

⁴⁷ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 269, Tredskande föräldrar 1909-1912, 1918-1920

⁴⁸ Intervju med Sara Hansegård i Kiruna 96 12 04

⁴⁹ Kiruna stadshus centralarkiv, hylla 265, Skolråd i Jukk. Stadgar o. reglem. o. undervisn. planer 1911-1924

- Vittangi: 5 x 60 min. kristendom-skrivning / vecka
*Sammanlagt 5 timmar kristendom i veckan,
kombinerat med skrivning.*
- Jukkasjärvi: Mån-Lör: 6 x 15 min. bön och sång, samt
4 x 45 min. kristendomskunskap / vecka
Sammanlagt 4,5 timmar i veckan.
- Svappavaara: 2 x 45 min. kristendomskunskap / vecka
Sammanlagt 1,5 timme i veckan.

Lärarinnorna verkade själva till stor del kunna avgöra hur undervisningsplanen skulle se ut. Den stora skillnaden mellan de tre småskolorna i Vittangi, Jukkasjärvi och Svappavaara kan antyda lärarinnans eget intresse för kristendom. Schemat från Svappavaara är det mest anmärkningsvärda. Skrivet 1917 innehåller det endast 1,5 timme kristendomskunskap. Jämfört med i Jukkasjärvi by läste eleverna i Svappavaara kristendomsämnet bara en tredjedel så många timmar. Möjligen kan det vara den starka debatten angående ämnet som fanns under denna tid som påverkat lärarinnan i Svappavaara till de få timmarna. I stället satsade hon mer än de andra två lärarinnorna på teckning och musik och var den enda av dem som hade gymnastik på schemat. Lärarinnornas egen bakgrund och var de avlagt sin lärarinneexamen lyser nog igenom här. Med avslutande 15 minuters gymnastik eller sång varje dag och färre kristendomslektioner verkar lärarinnan i Svappavaara vara mer i linje med dåtidens pedagogik och skoldiskussioner.⁵⁰

Att lärarinnorna var kristna hörde nog mer till regel än till undantag under denna tid. Haparanda småskollärarseminarium var uttalat kristet och där fick de blivande lärarinnorna de kristna normerna i undervisningen. När Elina Pesonen sökte till seminariet i Haparanda i slutet av 20-talet var kunskapskraven att aspiranterna skulle ha läst evangelierna, kunna Jesu liv samt de fyra räknesätten.⁵¹ Vid mina intervjuer har de tillfrågade haft lättare att komma ihåg de lärarinnor som inte ansågs som kristna än de som var kristna. De icke-kristna var de få undantagen som lättare bevarades i minnet. Men alla lärarinnor var olika individer, med olika djup av kristendom som naturligtvis även måste ha avspeglat sig i undervisningen.

Elina Pesonen berättade själv att hon under hela sin verksamma tid som lärarinna, med början 1931, använt Luthers lilla katekes som lärobok, fastän den och den konfessionella kristendomsundervisningen formellt avskaffades i skolorna redan år 1919. Kristendomsämnet kom då att ändra karaktär och tyngdpunkten flyttades från dogmatik till etik. Bibeln, och då främst bergspredikan, ställdes i centrum i stället för

⁵⁰ I *Berättelser över folkskolorna i Kiruna 1900-1906* (s. 62-63) anges antal veckotimmar kristendomskunskap till 3 timmar för åk. 1, och fyra timmar för åk. 2. I fall dessa direktiv var rådande även runt 1917 skulle det innebära att eleverna i Jukkasjärvi och Vittangi läste fler timmar, medan eleverna i Svappavaara läste mycket under angivet antal timmar kristendomskunskap.

⁵¹ Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

Luthers lilla katekes. Den förändringen hade skett innan Pesonen hade tagit sin lärarinneexamen, men ändå valde hon sin egen väg där hennes egen tro även kom att avspegla sig i hennes undervisning och val av läroböcker. Sju år innan Pesonen började arbeta som lärarinna, år 1924, tog skolrådet i Jukkasjärvi skoldistrikt beslutet att Luthers lilla katekes skulle läsas i samband med att barnen i kyrkohistorien läste om Luther och reformationen.⁵² Däremot fanns inte själva katekesen med som lärobok i folkskolans undervisningsmaterial.⁵³ Den skulle läsas i sitt historiska sammanhang, men var inte en enskild lärobok. Mot detta hade Pesonen på eget initiativ valt att lägga till Luthers lilla katekes till småskolans läroböcker. Syftet med att inte längre använda Luthers lilla katekes som lärobok hade varit att minska den konfessionella undervisningen i skolorna. Men skolan ansåg sig ändå ha ett religiöst ansvar för eleverna. I en undervisningsplan från 1924 diskuteras det finska språkets plats i Tornedalens folkskolor, och där röjs även synen på undervisningens syfte:

*Då så kräves, för att barnen rätt skola fatta det meddelade kunskapsinnehållet och få **den religiösa och sedliga påverkan som undervisningen avser**, må läraren använda finska språket som hjälpspråk.*⁵⁴ (Min markering.)

Morgonsamling med bön uppmuntrades inte under vissa perioder från centralt håll och Pesonen var fullt medveten om det. Men även beträffande morgonbönen blev hennes egen tro det avgörande och bönen behölls.⁵⁵ För många lärarinnor var morgonbönen av största vikt, och när Sara Hansegård läste vid Jukkasjärvi lappskola under åren 1920-1926, inleddes dagen alltid med morgonbön:

*Vi började med morgonbön, psalm och Fader vår och välsignelsen och sedan började vi läsa. Och likadant när vi slutade på kvällen, då sjöng vi också.*⁵⁶

Att kristendomsämnet var ett viktigt ämne i skolan bekräftades av Birgit Lidín. Själv var hon inte troende, men tyckte att det för barnens skull var mycket viktigt med morgonandakt och att det var hennes ansvar att ge de barn som var kristna en bra start och goda kristendomskunskaper.⁵⁷ Genom detta visade Lidín att hon kände ett religiöst ansvar för sina kristna elever, trots att hon saknade en egen tro.

Däremot fanns det i Jukkasjärvi en lärarinna som inte var kristen och vars olust för att undervisa i ämnet lyste igenom så pass mycket att Sara Hansegård, 70 år efter sin egen skolgång, fortfarande mindes det. På frågan i fall föräldrarna uppfattade det som viktigt

⁵² Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 265, Skolråd i Jukk. Stadgar o. reglem. o. undervisn. planer 1911-1924

⁵³ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 259, Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för år 1923, s 17

⁵⁴ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 265, Skolråd i Jukk. Stadgar o. reglem. o. undervisn. planer 1911-1924

⁵⁵ Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

⁵⁶ Intervju med Sara Hansegård i Kiruna 96 12 04

⁵⁷ Intervju med Birgit Lidín i Umeå 96 12 12

att lärarinnan hade den laestadianska tron svarade Hansegård att så inte var fallet. Det var i hemmet som barnen fick den sanna kristendomsläran och skolans kristendomsundervisning innebar ingen motsägelse till den levande kristendomen, även om den inte var en del av den.⁵⁸ Enligt Hansegård var det med andra ord inga problem med skolans kristendomsundervisning så länge den inte innebar en annan tolkning än den laestadianska. Men vad hände om barnen kom hem till föräldrarna och i skolan lärt sig en bibeltolkning som inte överensstämde med den laestadianska tolkningen? Kanske var det en främmande tolkning som Hansegårds lärarinna hade lärt ut. Sara Hansegård fick sin undervisning vid Jukkasjärvi lappskola där hon och de andra barnen kom från bekännande laestadianska hem. Deras föräldrar var troligen observanta på innehållet i skolans kristendomslära och ifall lärarinnan började ge en icke önskvärd undervisning var det nog möjligt att föräldrarna uppmärksammade henne på det. Det kunde för lärarinnan innebära en olustkänsla inför undervisningssituationen om hon kände sig påpassad av elevernas föräldrar. Att skolans kristendomsundervisning var av stor vikt för de laestadiantroende, visar den uppgiften, att de var en av de grupper som starkt reagerade på 1919 års läroplan. Läroplanen innebar en förändrad kristendomsundervisning och de laestadianska församlingarna krävde en återgång till 1842 års folkskolestadga, som var luthersk konfessionell.⁵⁹

I källmaterialet *Tredskande föräldrar* får vi ytterligare en inblick i kristendomens betydelse i byarna. Materialet består av anmälningar som lärarinnorna har lämnat till skolrådet på föräldrar, som försummat sin plikt att sända barnen till skolan. Oftast var orsakerna till att barnen uteblivit från undervisningen fattigdom och långa avstånd till skolan. Sjukdom och fattigdom i hemmet gjorde att barnen behövdes hemma för att arbeta eller för att sköta om yngre syskon. Men det fanns även andra anledningar till att föräldrar för en tid tog barnen ur skolan. I oktober 1910 ansökte föräldrarna till två pojkar i Masungsbyns skola om ledighet för barnen. Anledningen var att deras hemby skulle få besök av en laestadiansk predikant och föräldrarna ville att pojkarna skulle befrias från skolan så länge som predikanten var kvar i byn. Predikantbesök var för läraren inte en tillräckligt angelägen orsak för ledighet och ansökan avslogs. Men ordet från predikanten vägde tyngre än orden från skolläraren, så pojkarna stannade hemma från skolan i tre dagar för att kunna delta i predikantens möten.⁶⁰

Källmaterialet ger en bild av att kristendomsämnet för många lärare och föräldrar stod i centrum för skolans verksamhet. Morgonbön, psalmsång och kristendoms-kunskap var viktiga delar av undervisningen. (Se sidan 13 där en förälder

⁵⁸ Intervju med Sara Hansegård i Kiruna 96 12 04

⁵⁹ Fredriksson, Hofstedt, Paradis 1950, s 419

⁶⁰ Kiruna stadshus centralarkiv, hylla 269, *Tredskande föräldrar* 1909-1912, 1918-1920

poängterar för sitt barn att skolans huvudsyfte var att ge dem en kristen uppfostran.)

I uppsatsens följande del skall ovannämnda lärarkår undersökas närmare och som inledning ges en allmän bakgrund till småskollärarkåren i Jukkasjärvi skoldistrikt.

Småskollärarkåren i Jukkasjärvi skoldistrikt - allmän bakgrund

Vid starten under slutet av 1800-talet var småskollärarkåren liten, men antalet småskollärare ökade snabbt i början av 1900-talet. De första småskollärarna var alla män, men snart blev kvinnorna allt fler. Hur såg könsfördelningen ut, hur många arbetade i Kiruna, i byarna eller inom båda områdena? Även viss lönestatistik kommer att undersökas. Florin har i sin avhandling visat att under småskolans inledningskede var manliga lärare vanliga. Lärarkåren bestod då av nästan hälften män och hälften kvinnor. Men yrket kom fort att feminiseras och lärarinnorna tog helt över lärartjänsterna. Hur var förhållandena i Jukkasjärvi, går det att finna liknande mönster?

Tabell 1: Antalet småskollärarinnor och småskollärare i Kiruna, byarna, samt de som verkat i båda områdena, år 1885-1930.

Småskollärarinnor			Småskollärare		
Kiruna	Byarna	Båda omr.	Kiruna	Byarna	Båda omr.
64	56	21	1	13	-

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet.

Det vanligaste arbetsmönstret bland småskollärare och lärarinnor i Jukkasjärvi skoldistrikt var att de antingen arbetade enbart i Kiruna eller enbart i byarna. Under åren fram till 1912 var det endast en kvinna som hade flyttat mellan Kiruna och byarna för olika lärartjänster. Efter 1912 ökade dock rörligheten och tjugo lärarinnor flyttade mellan tjänster i tätorten och på landsbygden. Av de tjugo lärarinnorna var det tolv stycken som hade sin sista anställning inne i Kiruna. För många av dem verkar de olika vikariatet varit ett sätt att till slut få en tjänst i staden. Kiruna var ofta slutmålet. Fasta lärartjänster var under hela perioden svåra att få och de flesta av småskollärarinnorna var tvungna att flytta runt i flera år på olika tjänster och vikariat, både i byarna och Kiruna, innan de kunde stanna en längre tid i samma skola.

Männen var inte lika rörliga som kvinnorna och bortsett från den manliga småskollärare som arbetade i Kiruna år 1900-1901 återfanns alla män i byarna. Männen hade ofta det övergripande ekonomiska ansvaret för sin familj och en lärartjänst i en by kunde han kombinera med att vara hemmansägare. Skolhus saknades ofta för de mindre folkskolorna och bedrev läraren undervisningen i sitt hem kunde han få ersättning från skolrådet för att han stod för skollokalen.⁶¹ Som bylärare kunde han leva på vad gården och lärartjänsten gav. Hade han däremot arbetat i Kiruna, hade han enbart haft en ren löneekonomi att försörja familjen på. Därför kan ekonomin ha varit en av faktorerna som gjorde att de manliga småskollärarna

⁶¹ Även andra hemmansägare i byarna än läraren kunde upplåta delar av sin gård för skolundervisning. På sidan 25 finns ett exempel på en lärarinna som var inneboende i en kammare i en gård i Kattuvuoma. Kammaren använde lärarinnan både som bostad och som undervisningslokal för sina elever.

undervisade i byarna. I byarna kunde läraren (och lärarinnan) få ytterligare en roll. Då de var läs- och skrivkunniga samt hade kunskaper om det *svenska* samhället, kunde de bli talesmän för sin by och hjälpa till med skrivelser och kontakten med de svenska myndigheterna. På så sätt kunde en lärare i byn få en mer framträdande ställning än vad som var möjlig i Kiruna.

De första småskollärare som anställdes i Jukkasjärvi skoldistrikt var alla män, både i Kiruna och i byarna. Men män på tjänsterna som småskollärare visar sig vara en tidig företeelse. Elva av fjorton manliga småskollärare anställdes i distriktet runt sekelskiftet men ingen anställdes efter 1916. Under perioden fram till 1912 var männens andel av småskollärarkåren mer än 1/3, för att under perioden 1912-1930 ha sjunkit till sex procent. Feminiseringsprocessen var tydlig i Jukkasjärvi skoldistrikt. Tydligast var den dock i Kiruna som endast anställde en man och det var under läsåret 1900-1901. Följande småskollärare har alla varit kvinnor. Men vid en jämförelse med riksgenomsnittet visar det sig att andelen män bland småskollärarna ändå var mycket hög. År 1910 bestod småskollärarkåren i Sverige av 1,1 procent män.⁶² Jämfört med Jukkasjärvi var det en mycket låg siffra. Tydligen tog det längre tid för glesbygdsförsamlingen Jukkasjärvi innan småskolläraryrket feminiserades. Strukturerna och traditionerna var av allt att döma stabilare och svårare att förändra än i städerna.

Utöver småskolorna kunde en småskollärare eller lärarinna även arbeta vid de mindre folkskolorna. Socknarna kunde, för att göra ekonomiska besparingar, inrätta mindre folkskolor i stället för egentliga folkskolor. Vid de mindre folkskolorna bedrevs samma undervisning som i de egentliga folkskolorna, men läraren hade enbart en småskollärarexamen. I stället för att undervisa i småskolans klass 1-2, fick läraren i mindre folkskolan undervisningsansvaret i årskurs 1-6. Ansvaret var betydligt större, vilket borde ha gett arbetet högre status. Vid en undersökning av alla småskollärare visade det sig att 100 procent av de manliga småskollärarna hade vid något tillfälle arbetat vid de mindre folkskolorna, och att 86 procent av dem enbart arbetat som mindre folkskollärare. Motsvarande uppgift för småskollärarinnorna var 43 procent respektive 18 procent. Manliga småskollärare återfanns med andra ord inte som småskollärare, utan vid de mindre folkskolorna. Huruvida detta styrdes av lärarna själva, eller av skolrådet som anställde dem är svårt att uttala sig om. Kan det ha funnits en ekonomisk orsak till att de flesta manliga småskollärare arbetade vid de mindre folkskolorna? Arbetet vid en mindre folkskola var mer omfattande och ansvaret större än vid småskolan, så det är möjligt att även lönen var högre. För att få ett svar på den frågan, samt att göra en jämförande undersökning av lönebilderna i Kiruna och byarna, skall lönestatistik presenteras nedan.

⁶² SOS Folkskolorna 1907-1910, s 11

Tabell 2: Årslönen för småskolläraryrinnor i Kiruna och byarna samt lärare och lärarinnor vid mindre folkskolor, åren 1901, 1910, 1915, 1920, 1923, 4:e lönegraden (+ ersättningar för bostad och ved).

	Småskolläraryrinna Kiruna	Småskolläraryrinna Byarna	Mindre folkskolläraryrinna byarna	Mindre folkskolläraryre byarna
1901	450	400	400	400
1910	1200 (+ 300)	880 (+ 90)	880	880
1915	1200 (+ 300)	1150 (+ 100)	1150 (+ 100)	1150 (+ 125)
1920	2650 (+ 1180)	2650 (+ 500)	2850 (+ 500)	3050 (+ 500)
1923	3250 (+ 980)	3250 (+ 250)	3450 (+ 500)	3650 (+ 470)

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet, Hylla 259, Jukkasjärvi folkskolor: Berättelse för år 1923, s.28-32.

Om en lärarinna sökte sig till Jukkasjärvi skoldistrikt utan att vara född i församlingen eller hade andra band till någon by, borde det rimligtvis lockat mer att söka sig till Kiruna under den första tioårsperioden. Löneskillnaderna mellan Kiruna och byarna var fram till 1913 markanta, för att sedan börja avta och helt försvinna med 1919 års lärarinnelöner. Tilläggen för husrum och ved var genomgående högre i Kiruna än i byarna, men det berodde troligtvis på att levnadsomkostnaderna var högre i centralorten än på landsbygden. De höga lönerna i Kiruna förklarade Birgit Lidin med att ambitionerna från skolrådet tidigt var att locka de bästa lärarna och att höga betyg var ett måste för att få anställning i Kiruna. Lidin själv fick inte sökt tjänst i Kiruna, men fick i stället möjligheten att arbeta i Soppero. Men staden lockade mera än byn och via ett vikariat kunde hon flytta in till Kiruna. Målet att få bra lärarinnor till skoldistriktet, kombinerat med det stora avståndet från mer centrala delar av Sverige, bidrog nog till att lönerna blev högre. År 1923 tjänade en småskolläraryrinna i Kiruna 4230 kronor per år, jämfört med samma tjänst i Stockholm där lönen var 3898 kronor.⁶³ Att lönen var attraktiv bekräftas av en folkskolläraryrinna som kom till Kiruna 1903:

*Det var lönen, som lockade mig till Kiruna. 100 kr. i månaden, det var alldeles förfärligt mycket då, 700 om året hade jag i Byske.*⁶⁴

Lärarna och lärarinnorna vid de mindre folkskolorna fick vänta till år 1919 innan deras lön översteg småskolläraryrinnans lön, fastän de hade ett större ansvarsområde. Därför kan det inte ha varit lönen som var avgörande när de manliga småskolläraryrarna oftare återfanns vid de mindre folkskolorna i stället för småskolorna. En annan intressant uppgift i tabell 2 är att det före 1919 inte fanns några löneskillnader mellan lärare och

⁶³ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 265, Jukkasjärvi skolråd lönefrågor 1917-1934, löneutredningar för lärare 1923-1934

⁶⁴ Nordiska Museet, Astrid Odsteds intervjuinsamling, Folkskoleläraryrinna Hulda Stenudd intervjuad i Kiruna 1941

lärarinnor vid mindre folkskolor. Det skall jämföras med folkskollärare och folkskollärarynnor, vilka 1915 hade en årslön på 3350 kronor respektive 2400 kronor.⁶⁵ Med lika utbildning, yrke och ansvar, tjänade den manliga folkskolläraren nästan 1,5 gång så mycket som sin kvinnliga kollega (och två till tre gånger så mycket som en småskollärarynna eller en lärare vid de mindre folkskolorna). Det var dock inte alls lika anmärkningsvärt som de uteblivna löneskillnaderna mellan lärarna och lärarinnorna vid de mindre folkskolorna. I källorna finns inga svar på varför just den lärargruppen saknade löneskillnader mellan kvinnor och män. Möjlig förklaring är att de mindre folkskolorna på landsbygden var ett provisorium, en tillfällig lösning för att införa folkskoleundervisning i byarna. Varken verksamheten eller lönerna var reglerade, utan lärarlönerna vid de mindre folkskolorna följde den lön som småskollärarynnorna i byarna fick. Förändringen i lönesättningen bland lärarna vid de mindre folkskolorna kom 1919 i Jukkasjärvi, samma år som det i riksdagen tagits beslut om löneskillnader mellan kvinnor och män i statlig tjänst. Samtidigt som Jukkasjärvi skoldistrikt införde olika löner för kvinnor och män vid de mindre folkskolorna, uppvärderades deras arbete. Fastän deras arbetsuppgifter var tyngre och mer ansvarsfulla än småskollärarynnans hade de tjänat lika mycket. De nya lönerna efter 1919 innebar att en lärartjänst vid en mindre folkskola avlönades högre än vid en småskola. De införda löneskillnaderna mellan kvinnor och män sammanföll med den allmänna lönebilden: mannen som familjeförsörjare skulle tjäna mer än kvinnan som inte hade huvudansvaret för familjens försörjning:

*...fick de bättre betalt än de kvinnliga småskollärarynna, och jag tyckte att det var helt rätt, ..., varför skulle de inte ha det, de ska ju försörja en familj.*⁶⁶

Småskollärarynarkåren i Jukkasjärvi skoldistrikt bestod alltså till största delen av kvinnor. Det var de som hade ansvaret att ge barnen den första grundläggande undervisningen och förbereda dem för den egentliga folkskolan. Lönemässigt var en tjänst i Kiruna att föredra. Utöver den högre lönen fanns även andra fördelar med Kiruna, t.ex. den stora lärarkåren. Gruvindustrin drog under 1900-talets första decennier till sig en stor mängd människor och barnantalet ökade kraftigt. Med fler barn i skolåldern ökade även behovet av småskollärarynnor. Det större antalet småskollärarynnor gav en social trygghet och lärarinnorna behövde inte, som i flera fall i byarna, arbeta ensamma. Det fanns exempel på lärarinnor i Kiruna som delade bostad och på så sätt sparade pengar och kom ifrån ensamheten. Under ledigheten var det vanligt att lärarinnorna i Kiruna träffades för att göra skidutflykter eller idka andra aktiviteter.⁶⁷ Inne i Kiruna hörde

⁶⁵ Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 259, Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för år 1923, s 27-28

⁶⁶ Intervju med Birgit Lidín i Umeå 96 12 12

⁶⁷ Norrbottens läns hembygdsförenings årsbok 1966, s 146-148, 166. Här skriver en av Kirunas första småskollärarynnor, Lina Hjort, om sitt liv som kvinna och småskollärarynna i Kiruna från 1900-talets början och in på 1940-talet

även lärarkåren till stadens övre skikt och beskyddades av disponenten. Men lärarkåren med sin hierarkiska uppbyggnad med överlärare och skolråd kunde säkert också uppfattas som betungande för den enskilde läraren. Ensamheten i byn kunde innebära både mera ansvar och större frihet. Lönen i byarna var lägre än i Kiruna, men i byarna fanns det möjlighet att dryga ut lönen. Genom att lärare och lärarinnor själva städade, eldade och lagade mindre fel i sin skola kunde de få ersättning för detta av skolrådet.⁶⁸

Men det är möjligt att de lärarinnor som valde att endast arbeta i byarna hade andra anledningar till detta än lönen. Om lärarinnan var uppvuxen i en finsktalande församling i Norrbotten, kände hon sig antagligen mer hemma i de finskspråkiga byarna än i Kiruna. Var hon dessutom från Tornedalen var det troligt att hon även kände sig hemma i den laestadianska traditionen. Men det kan ha funnits ytterligare avgörande anledningar. Inre övertygelse och kall kan vara mer drivande än att finna den mest välbetalda lärartjänsten. Som kristen lärarinna, speciellt som laestadiansk lärarinna, kan miljön i byarna funnits vara mer stimulerande än den i Kiruna. Barnen och deras föräldrar i byarna var kristna och uppfattade troligen kristendomsämnet som något mycket viktigt. Att känna ett inre kall att hjälpa dessa barn att hålla sig kvar på den kristna vägen kan ha varit mycket mera värt än en högre lön. Till Kiruna flyttade en stor mängd människor för att söka arbete. De flesta kom från Norrbotten, men hela Norden var representerat.⁶⁹ De stora arbetsinvandringarna gjorde att Kiruna blev mer mångkulturellt än byarna. Svenska blev huvudspråket och ingen religiös riktning fick samma dominerande ställning som laestadianismen hade i byarna. Miljön i tätorten blev mindre kristen än i byarna och det är möjligt att det även påverkade skolundervisningen.

Arbetsmiljön för lärarinnorna var mycket varierande och under 1900-talets början var det en stor brist på lämpliga skollokaler. Skolhus började byggas, men det dröjde länge innan alla skolklasser hade flyttat ut ur pörten och gårdar och in i skolhus. Småskollärarinnan Agnes Väливаara hade tur med sin tjänst i Jukkasjärvi by, för där var skollokalerna både varma och rymliga.⁷⁰ Sämre var det vid den mindre folkskolan i Kattuvuoma. Två brev från småskollärarinnan Anna Rautio i Kattuvuoma till pastor Bergfors, den 18/9 samt den 10/10 1910, ger en bild av hur boende- och undervisningssituationen kunde se ut:⁷¹

Härmed får jag vördsamt meddela att jag tagit mig in hos Herman Hermansson Stöckel som har en kammare och ett pörte. I kammaren håller jag skolan, men den är nog så liten att det syns nästan omöjligt att kunna hålla skolan och när dit ej rums mera än fyra bänkar så få större delen av barnen sitta var som helst. Jag får även tala om att kammaren är så kall att man håller på nästan och frysa ihjäl redan på hösten det blåser in från alla håll dubbla fönster har de ej heller och ingen spjäll i muren,..., Får även

⁶⁸ Se t.ex. Kiruna stadshus centralarkiv, Hylla 260, Sakregister till Jukkasjärvi skolrådsprotokoll 1914-1916, 1915 18 Maj § 7

⁶⁹ Brunnström 1981, s 50

⁷⁰ Kiruna stadshus centralarkiv, skolarkivet, hylla 269, Tredskande föräldrar 1909-1912, 1918-1920

⁷¹ Kiruna stadshus centralarkiv, skolarkivet, hylla 269, Tredskande föräldrar 1909-1912, 1918-1920

vördsamt fråga om de skulle gå an att få bo i andra gårdar i någon kammare för de är ju så trångt att bo där man håller skolan...

..., men dåligt är det om plats man kan int så pass att hänga en karta på väggen. Tavla ha vi ej heller fast det sku nog behövas men vart sku man placera den
Kattuvuoma 10/10-10 Ödmjukast Anna Rautio

Arbetssituationen kunde tidvis upplevas som tung, och troligtvis underlättade det i fall lärarinnan var född i församlingen och kände till förhållanden och traditioner. Annars kunde nog mötet med de finsktalande laestadianska byarna medföra en kulturkrock. Därför vore det rimligt om det funnits en uppdelning, där lärarinnor från södra Sverige arbetade i Kiruna, medan lärarinnor från finsktalande församlingar arbetade i byarna. Genom en undersökning av småskolläraryrinnornas hemförsamling och var i Jukkasjärvi skoldistrikt de arbetade, går det att få ett svar på om det gick att etablera sig i en by även om lärarinnan själv inte var från ett finskspråkigt område.

Relationen födelseän och arbetsområde

De allra flesta av lärarinnorna som arbetade i Jukkasjärvi skoldistrikt var inflyttade från andra församlingar. Går det att finna något samband mellan var i landet kvinnorna var födda och var de kom att arbeta - i Kiruna eller i byarna?

Tabell 3: Förhållandet födelselän och var i Jukkasjärvi skoldistrikt lärarinnan arbetade, 1912-1930.

Födelselän	Arbetade enbart i Kiruna	Arbetade enbart i byarna	Arbetade både i Kiruna och byarna	Totalt
Norrbottn	27	34	13	74
Västerbotten	7	2	4	13
Västernorrland	1	-	2	3
Jämtland	6	1	-	7
Stockholm	3	-	-	3
Övriga	9	2	1	12
Okänt	1	7	-	8
Totalt	54	46	20	120

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet.

Tabell 3 visar att den absolut största delen av lärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt rekryterades från Norrbotten. Det är rimligt att antaga att den största gruppen sökande lärarinnor till Jukkasjärvi skoldistrikt kom från det närliggande området. Framför allt gäller det dem som tog anställning i byarna. Byarna var finskspråkiga, så där underlättade det nog om lärarinnan själv var från ett finsktalande område. Lärarinnorna i Kiruna visade ett annat mönster och här var spridningen mycket större. De småskollärarinnor som var födda och utbildade i södra Sverige, t.ex. i Kalmar, Göteborg och Stockholm, återfanns oftare på tjänster i Kiruna än ute i byarna. Så många som 48,1 procent av lärarinnorna i Kiruna var födda utanför Norrbottens län. Bland lärarinnorna i byarna var motsvarande siffra 10,9 procent. Kiruna var en svensktalande tätort och troligen mer lockande för lärarinnorna från södra Sverige, än de finsktalande små byarna. Att nästan hälften av småskolläraryrket i Kiruna var inflyttade från områden söder om Norrbotten är en uppgift som är svår att förklara. Vad fick alla dessa kvinnor att flytta till den nyetablerade gruvstaden längst upp i nordligaste Sverige?

Då en djupare undersökning gjordes av lärarinnornas hemförsamlingar blev mönstret ännu tydligare (se bilaga 3). Av de lärarinnor som endast haft anställning i byarna var det bara tre stycken som kom från en församling som låg söder om Skellefteå. Den ena av dem kom från Oskarshamn till den mindre folkskolan i Kattuvuoma 1922. Hon stannade bara i 26 dagar och åkte sedan därifrån. Den andra kvinnan var från Fritsla i Älvsborgs län och kom att bli församlingen trogen. 1921 kom hon till den mindre folkskolan i Kuoksu där hon stannade i minst 19 år.⁷² Den tredje lärarinnan kom från Själevad utanför Örnsköldsvik. Hon kom till Lainio 1922 och blev kvar på samma skola i minst 18 år.

⁷² Denna lärarinna var Emilia Hansson och hon har även lämnat efter sig en bok om sin tid som lärarinna i Kuoksu, *I midnattssol och midvintermörker*.

Men de flesta av byarnas småskollärarinnor kom från de finsktalande församlingarna i Tornedalen och upp mot Kiruna. Flera av dem hade Haparanda, Nedre Torneå, Övre Torneå, Hietaniemi, Karl Gustaf, Pajala, Tärendö, Jukkasjärvi etc. som hemförsamling. Det intressanta i bilaga 3 är att lärarinnorna i byarna till stor del rekryterades från det östlaestadianska väckelseområdet. Runt Gällivare och Jukkasjärvi var den mer stränga västlaestadianismen dominerande, medan östlaestadianismen var stark i hela Tornedalen. Troligen var kvinnornas möjligheter att utbilda sig och yrkesarbeta större i öst- än i västlaestadianska församlingar. Laestadianismen i Jukkasjärvi församling kan ha fungerat som ett socialt och kulturellt hinder för kvinnor att utbilda sig. Kvinnornas uppgift fanns helt enkelt inte i den offentliga förvärvsarbetande världen. Det kan vara förklaringen till att så få lärarinnor var födda inom Jukkasjärvi församling. Av skoldistriktets 120 lärarinnor var endast 15 stycken från Jukkasjärvi. (Dessa undersöks närmare i tabell 4 och 5.)

Det är tydligt att de lärarinnor som inte var från någon av de finskspråkiga områdena inte ens försökte arbeta i Jukkasjärvi församlings byar. Det kunde nog upplevas som svårt att komma till en finsktalande laestadiansk bygd och anpassa sig till den miljön. Tillhörigheten till den laestadianska församlingen innebar ett stabilt, tryggt socialt nätverk. Men på samma sätt som det slöt samman en del människor, innebar den laestadianska traditionen även ett uteslutande av andra människor. Att den laestadianska traditionen utgjorde en form av social kontroll där inte allt accepterades, visar Hansegårds svar på frågan hur det märktes att hennes lärarinna inte var kristen:

Jo, det visste vi. Det ser man ju på människan i övrigt tycker jag. Vi var ju så inpräntade i kristendomen hemifrån, så att man såg på kläder till exempel och utseendet, klippt och permanentat hår och sen märkte man ju i undervisningen också,...två kristna har ju, man känner varandra på något sätt.⁷³

Laestadianismen urskiljde denna lärarinna från byns övriga kvinnor genom att hon bar andra kläder samt hade klippt, permanentat hår. Lärarinnan som Sara Hansegård berättade om var Lilly Lindblad. Lindblad var född i Nederluleå år 1900 och hade läst till sin småskolläraryxamen i Öjebyn år 1919. Hon kom i Jukkasjärvi skoldistrikt främst att arbeta i Abisko, men hon hade även ett vikariat i Jukkasjärvi by. I Jukkasjärvi blev hon inte långvarig. Däremot stannade hon i många år på sin tjänst i Abisko och där var det nog lättare att passa in i miljön. Abisko var en av de byar som uppkom längs järnvägslinjen mellan Kiruna och Narvik. Liksom i Kiruna bestod befolkningen längs järnvägen av inflyttade arbetare från hela Sverige och där fanns inte de gamla byarnas traditioner och seder. Lindblad var inte född i Tornedalen eller något annat finskspråkigt område. Dessa kulturskillnader kan ha varit avgörande för hennes möjligheter att anpassa sig till de gamla byarna.

⁷³ Intervju med Sara Hansegård i Kiruna 96 12 04

Fastän undervisningsspråket i skolorna var svenska, kunde nog lärarinnan få det svårt i byarna om hon inte talade finska. Birgit Lidín arbetade två år i Soppero och kände sig under den tiden ganska ensam. Hon deltog inte heller vid de laestadianska bönemötena och kontakten med Sopperoborna var mycket sparsam då de saknade ett gemensamt språk:

...hans son och sonhustru bjöd hem mig på kaffe, de var de enda som gjorde det. Nå, det var förfärligt. Man hade väldigt liten kontakt med föräldrarna...de pratade bara finska...Tyvärr pratar jag ingen finska...Barnen kunde ingen svenska när de kom till skolan och jag kunde inte finska. Men jag hade i tvåan, jag hade en ett-tvåa, och i tvåan fanns det en flicka som hette...och hon, hon översatte allt som jag sa, så att, ja det gick bra...På den tiden var det så att barnen skulle övergå till svenskan i och med att de började skolan. Och de fick inte ens prata finska på rasterna...⁷⁴

Elina Pesonen, född i Nedre Soppero, hade inga liknande upplevelser. Hon var född i det område hon arbetade. Som finsktalande laestadian verkade hon inte ha några problem med livet i byn, det var ju hennes kultur och tradition som hon levde och verkade i. Lärarinnor som kom till byn men inte hörde till den laestadianska traditionen mötte enligt henne inga problem bland de andra byborna. Hjälp fanns att få för att anpassa sig:

De (byborna, min anm.) tyckte bara att det var så roligt att hon gick på bybön, hon gjorde det. Vi tolkade åt henne, de som kunde...På den tiden var det ju (bönemöte, min anm.) varje söndag i byn, turvis i gårdarna.⁷⁵

Denna lärarinna som det berättas om i ovanstående citat hade inte heller Lidíns svårigheter att anpassa sig till livet i byn. Hon var kristen, men inte levande kristen, laestadian, men för byborna verkar det inte ha gjort så mycket. Bara det att hon var intresserad av händelserna i byn var tillräckligt. Att hon inte pratade finska löstes genom att någon översatte till svenska för henne. Det är möjligt att mycket av bygemenskapen i enskilda byar hörde samman med bybönen. Deltagandet i det sociala livet i byn underlättades om lärarinnan tog del av aktiviteterna runt bönemötena. Graden av anpassningsvillighet var nog avgörande när lärarinnorna flyttade till en kultur som de tidigare inte kände till. Det kan vara anledningen till de skilda utgångarna för de två kvinnorna från Oskarshamn och Fritsla. Den ena lämnade sin plats redan efter 26 dagar, medan den andra stannade i mer än 19 år. Även Sara Hansegård ger en liknande bild av de lärarinnor som inte var laestadianer men ändå deltog vid bönemötena:

Man fick ju mer gemenskap med sådan lärare. Som den här Torgrim, hon följde med fast hon var, hon hade ju, ja hon var frälsningssoldat. Men att hon följde med oss till bön, man fick ju förtroende. Och någon slags mer kontakt med henne.⁷⁶

⁷⁴ Intervju med Birgit Lidín i Umeå 96 12 12

⁷⁵ Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

Lärarinnorna som arbetade i Kiruna visade ett helt annat mönster än lärarinnorna i byarna. Spridningen från hela landet var betydligt större och så pass många som 25 stycken av kvinnorna var födda i en församling som låg söder om Skellefteå (jämfört med lärarinnorna i byarna där endast tre kom så långt söderifrån). Medan det största antalet av byarnas lärarinnor kom från Tornedalen med omgivning, var det många stadskvinnor som sökte anställning i Kiruna. Från Luleåområdet kom det elva kvinnor, men även från andra städer som Stockholm, Örebro och Malmö. Koncentrationen låg fortfarande i Norrbotten, men inte alls till de finsktalande församlingarna längs Tornedalen. Det är tydligt att småskollärarinnor med svensktalande bakgrund valde arbete i Kiruna och de finsktalande i byarna.

En stor del av Kirunas lärarinnor, 12 av 54, var födda i en församling som låg söder om Uppsala. Vad lockade dessa kvinnor upp till Kiruna, till ett ungt samhälle som ännu inte hunnit bli riktigt strukturerat? Äventyrslystnad? Lönen? Att storstadskvinnorna föredrog Kiruna framför byarna ansåg Birgit Lidín vara förståeligt. Själv var hon född i Kiruna och saknade under sina år i Soppero de nöjen och former av kultur som tätorten kunde erbjuda.⁷⁷

Av ovanstående 120 småskollärarinnor i Jukkasjärvi skoldistrikt var endast 15 lärarinnor, 12,5 procent, födda i Jukkasjärvi församling. Var i församlingen var lärarinnorna födda, fanns det några geografiska mönster i lärarinnerekryteringen?

⁷⁶ Intervju med Sara Hansegård i Kiruna 96 12 04

⁷⁷ Intervju med Birgit Lidín i Umeå 96 12 12

Tabell 4: Födelseby för lärarinnorna från Jukkasjärvi församling.

Födelseby	Arbetade enbart i Kiruna	Arbetade enbart i byarna	Arbetade både i Kiruna och byarna	Totalt
Vittangi	-	4	3	7
Jukkasjärvi by	-	2	-	2
Svappavaara	-	1	-	1
Piilijärvi	-	1	-	1
Kiruna	1	1	1	3
Okänt	1	-	-	1
Totalt	2	9	4	15

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet.

Stockholm, Statistiska centralbyrån (SCB), Utdrag ur födelseböcker, Jukkasjärvi.

Av församlingens alla kvinnor var det endast 15 stycken som valde att utbilda sig och arbeta i hemförsamlingen som lärarinna. Allmän spridning över församlingen saknades, det var enstaka individer från några få byar. Från de flesta byar inom församlingen var det ingen som valde lärarinneyrket. Tydligt saknades en kultur eller tradition som uppmuntrade kvinnorna att söka sig utbildning och eget yrkesliv. Som tidigare nämnts är det troligt att det var den västlaestadianska tron i Jukkasjärvi församling som hindrade kvinnorna att utbilda sig och söka egen försörjning. Av dessa 15 kvinnor fanns det tre syskonpar, så inom enskilda familjer verkar det ha funnits ett stöd för kvinnor att söka sig till lärarinneyrket. Av de elva som var födda i en by var det så många som nio stycken som valde att stanna kvar på landsbygden för att undervisa. Endast fyra av dem arbetade enbart eller tidvis i Kiruna. Den bekanta hemmiljön i byn var trygg, där kände man sin tillhörighet och hörde lärarinnan till den laestadianska församlingen var det nog ytterligare en anledning att stanna kvar och arbeta i byarna.

Elina Pesonen, själv uppvuxen i ett laestadianskt hem, har berättat att hennes far blev upprörd när hon framförde sin önskan om att få läsa vid Haparanda seminarium. I föräldrahemmet hade hon inget stöd. Det medförde vissa svårigheter, eftersom ekonomiskt bidrag hemifrån var en förutsättning för att kunna delta i undervisningen. Då fick Elina Pesonen hjälp från annat håll. Elina hade via brev behållit kontakten med sin gamla folkskollärarinna, som sedan några år tillbaka bodde i Skåne. I Skåne tog denna lärarinna ett lån i sitt eget namn. Medlen lånade hon i sin tur till Elina Pesonen för hennes seminarievistelse.⁷⁸ Utan hennes stöd hade nog Elina Pesonen inte kunnat bli småskollärarinna. Kerstin Hägg har diskuterat i sin avhandling hur pigor och hembiträden i "finare" hem delvis övertog de borgerliga normerna och värderingarna.⁷⁹ Detta kan ha varit en bidragande orsak till Pesonens beslut att utbilda sig. Hon hade under en tid arbetat som hembiträde i en överlärarfamilj i Kiruna. Där

⁷⁸ Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

⁷⁹ Hägg 1993, s 101-102

fick hon på sin fria tid hjälp av överläraren att studera lite extra och han blev även den som uppmuntrade henne att söka sig till lärarinneseminariet.⁸⁰

En intressant uppgift är att av de femton lärarinnor som var födda i Jukkasjärvi församling var endast tre från Kiruna. Mellan åren 1900-1910 föddes 1180 flickor i Kiruna.⁸¹ Men av dem var det bara tre som valde lärarinneyrket. De som växte upp och som tidsmässigt skulle ha passat in i denna undersökning valde tydligen andra yrken. Inne i Kiruna fanns helt andra möjligheter för en kvinna att yrkesarbeta jämfört med vad som fanns i byarna. Alternativa arbeten för en kvinna i Kiruna var t.ex. sjuksköterska, hembiträde, kokerska m.m. Här uppkommer även ett källproblem. Ovanstående uppgifter grundar sig på var lärarinnan var född. Det gör att hon kan vara född på en annan ort, men som barn flyttat tillsammans med sin familj till Kiruna och växt upp där. Som kirunaflicka kan hon med andra ord ha utbildat sig till småskollärarinna utan att det har visat sig i källmaterialet.

Lärarinnorna som var födda i Jukkasjärvi församling var endast några enstaka individer från ett fåtal byar. I enskilda familjer var det uppenbarligen mer accepterat för kvinnorna att söka sig ett liv som lärarinna. Från vilka familjer kom lärarinnorna, vilken bakgrund hade de?

Tabell 5: Faderns yrke till de småskollärarinnor som var födda i Jukkasjärvi församling.

Faderns yrke	Arbetade enbart i Kiruna	Arbetade enbart i byarna	Arbetade både i Kiruna och byarna	Totalt
Kronojägare	-	2	-	2
Lärare	-	3	1	4
Pastor	-	-	1	1
Bonde	-	3	2	5
Arbetare	1	1	-	2
Uppgift saknas	1	-	-	1

Källa: Skolarketivet, Kiruna stadshus centralarkiv.

Stockholm, Statistiska centralbyrån (SCB), Utdrag ur födelseböcker, Jukkasjärvi.

Vid undersökningen av faderns yrke visade det sig att alla lärarinnor som var födda i Jukkasjärvi församling kom från goda hem.⁸² Det är rimligt eftersom det ofta föll på föräldrahemmet att försörja sina döttrar på seminarieorten med mat och husrum. Fyra av lärarinnorna kom från hem där fadern själv hade varit lärare. Då studietraditionen redan fanns i hemmet underlättade det nog för de kvinnor som ville läsa vidare efter folkskolan. I den östlaestadianska klockaren och folkskolläraren Erik Anders Henrikssons hem fanns det stöd för barnen att utbilda sig. Av hans döttrar läste en till

⁸⁰ Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

⁸¹ Frank 1950, s 452

⁸² I Kiruna tjänade arbetarna bra. De som bodde i gruvbolaget LKAB´s arbetarbostäder hade även subventionerad hyra. Detta gör att delar av den yrkesgruppen bör anses vara ett gott hem, samt ha möjligheten att sända sin dotter till lärarinneseminariet. Se Brunnström 1981, s 49, 185

småskollärlarinna, en annan till sjuksköterska och den tredje till skolkökslärarinna. Småskollärlarinnan Ellen Julia Johansson kom också från en lärarfamilj där fadern, brodern samt svägerskan arbetade som lärare.⁸³

Mönstret bland lärarinnorna som var födda i Jukkasjärvi blir följande De var födda i några få byar och då främst i Vittangi, allmän spridning över församlingen saknades. Koncentrationen låg främst i olika familjer och det var vanligt att flera flickor från samma familj blev lärarinnor. Fyra av lärarinnorna kom från lärarfamiljer där studietraditionen redan fanns. Alla lärarinnor kom dock från relativt goda hem, där möjligheterna fanns att ekonomiskt hjälpa de unga kvinnorna under deras seminarietid. Efter seminariet återvände de flesta av dem till byn för att undervisa. Få av dem valde att arbeta i Kiruna. Av uppgifterna att lärarinnorna från Jukkasjärvi även arbetade i hemförsamlingen, går det att framföra den hypotesen att de även läste vid Haparanda seminarium. Syftet med det seminariet var just att utbilda småskollärlarinnor för församlingarna i Finnmarken, t.ex. Jukkasjärvi. Nedan ska den hypotesen undersökas. Är seminarieorten avgörande för var i Jukkasjärvi skoldistrikt lärarinnorna sedan arbetade?

⁸³ Tawe 1958, s 189-190, 249

Relationen examensort och arbetsområde

Tabell 6: Relationen mellan examensort och arbetsområde inom Jukkasjärvi skoldistrikt, 1912-1930.

Examensort	Arbetade enbart i Kiruna	Arbetade enbart i byarna	Arbetade både i Kiruna och byarna	Totalt
Bollnäs	1	-	-	1
Borås	-	1	-	1
Falun	-	-	1	1
Haparanda	4	17	5	26
Härnösand	1	-	1	2
Kalmar	1	-	-	1
Lycksele	1	-	-	1
Murjek	7	3	2	12
Skellefteå	2	-	-	2
Stockholm	2	-	-	2
Töre	1	-	-	1
Västerhiske	-	-	1	1
Öjebyn	14	-	9	23
Örebro	2	-	-	2
Östersund	-	1	-	1
Okänt	18	24	1	43
Totalt	54	46	20	120

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet.

Ovanstående tabell bekräftar undersökningen om förhållandet mellan födelselän och var i Jukkasjärvi skoldistrikt lärarinnorna arbetade. Närheten verkar vara avgörande vid de båda undersökningarna. Den största gruppen lärarinnor var födda i Norrbottens län och tog småskolläraryxamen vid närmaste seminarium, i Öjebyn eller Haparanda. Bland lärarinnorna från Tornedalen hade de flesta tagit sin examen i Haparanda. Detta seminarium var helt inriktat på att förse Finnmarken med lärarinnor och stipendier utdelades till dem som lovade att arbeta ett visst antal år i en finnmarksförsamling.⁸⁴ Därför blev det rätt naturligt att Tornedalens kvinnor läste i Haparanda som låg närmast och sedan tog tjänst i t.ex. Jukkasjärvi församling.

Att närheten till seminariet var viktigt berättade Elina Pesonen om. Det var ganska få kvinnor från byarna runt omkring hennes som läste till lärarinna. Däremot var det vanligare att kvinnor kring Haparanda läste, eftersom närheten till seminariet gjorde att de kunde bo hemma under studietiden. Utöver avståndet blev det även en ekonomisk fråga. Elina Pesonen var tvungen att ta lån för att kunna läsa vid seminariet.⁸⁵ När Birgit Lidín läste till småskolläraryxamen var det hennes far som försörjde henne.⁸⁶ Men för de kvinnor som bodde i eller runt Haparanda blev det en annan sak, då de kunde bo kvar i föräldrahemmet under den tid de läste vid seminariet. Närheten till seminariet gjorde att de inte var tvungna att komma från ekonomiskt starka familjer (som i Jukkasjärvi, se tabell 5).

I Kiruna arbetade det flera lärarinnor som kom från luleåområdet och även de verkar ha gått på det närmaste seminariet, det i Öjebyn. Av lärarinnorna som läst i Öjebyn var det

⁸⁴ Nylund 1942, s 52

⁸⁵ Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

⁸⁶ Intervju med Birgit Lidín i Umeå 96 12 12

ingen som enbart kom att undervisa i byarna. Öjebyn låg utanför Piteå och utbildade lärarinnor från luleå- och piteåtrakten. Dessa är svensktalande områden och som tidigare diskuterats i uppsatsen verkar de finsktalande laestadianska byarna inte ha lockat dessa kvinnor. Att få lärarinnor från de svensktalande områdena anställdes i byarna kan ha styrts från skolrådet. Skolrådet fick sig meddelat då det fanns utexaminerade lärarinnor som var skyldiga att ta tjänst i en finnmarksförsamling, och det är troligt att dessa då anställdes om behov fanns.

Att det var avgörande vid vilket seminarium en lärarinna hade läst och var hon kom att arbeta avslöjar följande siffror. Som vi sett i tabell 4 valde nio av elva lärarinnor, som var födda i byarna i Jukkasjärvi församling, att även arbeta i byarna. Av de elva lärarinnorna hade åtta läst i Haparanda, en i Öjebyn. För två av dem saknades uppgift. Med andra ord var det vanligast för lärarinnorna från Jukkasjärvi att läsa i Haparanda och sedan återvända hem till byn för att undervisa. Den enda lärarinnan som inte hade läst vid Haparanda seminarium (som var inriktat på att förse Finnmarken med lärare⁸⁷), arbetade inte heller i byarna särskilt länge. Denna lärarinna var Hilma Teresia Lahti. Hon var född i Vittangi 1882 och tog sin examen i Öjebyn år 1900. Det första året som lärarinna arbetade hon på olika vikariat i byarna t.ex. i Masungsbyn och Parrakka. I Kiruna hade nu skolverksamheten startat och Lahti fick tjänsten som den första småskollärarinnan i Kiruna 1901. Hon kom att stanna på den tjänsten i minst 39 år. (Se bilaga 4. Fotot är taget under våren 1902 och föreställer den nya skolan, Bolagsskolan, och dess första elever. De båda lärarna var Kirunas första folkskollärare, Frans Gustaf Landström och den första småskollärarinnan Hilma Teresia Lahti.)

De flesta av lärarinnorna från Haparandaseminariet arbetade enbart i byarna. Däremot arbetade lärarinnorna från Öjebyns seminarium enbart i Kiruna eller också arbetade de en kort period i byarna för att ta sig till Kiruna vid ett senare tillfälle.

Undersökningen av småskollärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt har behandlat deras födelseförsamling, var de har arbetat inom skoldistriktet samt vid vilket småskollärarseminarium de hade läst. Men hur trivdes de som lärarinnor i Jukkasjärvi? Kan antalet år de stannade kvar där antyda hur väl de trivdes och anpassade sig till miljön? I följande undersökning har antal anställningsår för lärarinnorna i Kiruna, byarna samt de som arbetade inom båda områdena undersökts och jämförts.

⁸⁷ Kungl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelser 1901-1905, s 42

Antal anställningsår för lärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt

Tabell 7: Antal anställningsår för småskollärarinnorna i Kiruna, i byarna samt de som arbetade inom båda områdena.

Antal arbetsår	Arbetade i Kiruna		Arbetade i byarna		Arbetade både i Kiruna och byarna		Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
0-1	10	18,5	12	26,1	1	5,0	23	19,2
2-3	6	11,1	7	15,2	1	5,0	14	11,7
4-5	1	1,9	6	13,0	1	5,0	8	6,7
6-10	11	20,4	4	8,7	-	-	15	12,5
11-20	4	7,4	9	19,6	6	30	19	15,8
21-40	22	40,7	8	17,4	11	55	41	34,2
Totalt	54	100	46	100,1	20	100	120	100

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet.

Underlaget i ovanstående tabell är litet, främst bland lärarinnorna som arbetade både i Kiruna och byarna, så därför presenteras siffrorna i både exakt antal och i procent. Bland småskollärarinnorna som enbart hade lärartjänst i byarna var det en mycket stor grupp som lämnade sitt arbete efter några få år i Jukkasjärvi skoldistrikt. Fler än 1/4 av byarnas lärarinnor lämnade sin tjänst inom ett år. Många av dem verkar haft svårt att anpassa sig och trivas i byarna. Efter att tre år hade gått var det så många som 41,3 procent av byarnas lärarinnor som hade flyttat. Motsvarande uppgift för Kirunas lärarinnor var 29,6 procent. Att så många lärarinnor i byarna så fort lämnade sin tjänst går delvis att förklara med att mer än 1/3 av byarnas lärarinnor kom från Haparanda seminarium. Där mottog de som elever 250 kronor per år i stipendier om de lovade att ge minst tre år av sin lärartid i en av finnmarkernas församlingar.⁸⁸ Efter dessa tre år verkar det ha varit en ganska stor del av dem som valde att söka sig någon annanstans. Men de som väl stannade kvar i Jukkasjärvi blev skoldistriktet troget. Tydligast syns den trenden då det totala antalet lärarinnor undersöks, där de flesta antingen slutade inom tre år eller stannade kvar mellan tio och fyrtio år. I Kiruna var det så många som 40 procent som arbetade mellan 20 - 40 år som småskollärarinna.

Två av dessa trotjänare var Maria Gertrud Fromén och Anna Matilda Augusta Holmström. Fromén var född 1882 i Kalmar, där hon även läste vid småskollärarseminariet 1903. Det första året arbetade hon i Åby församling innan hon kom upp till Kiruna 1904. I 38 år stannade hon i Kiruna och undervisade barn i småskolans klasser. Det fanns inga uppgifter på att hon någonsin gifte sig. 1942 blev hon sjuk och var tjänstledig på grund av sjukdom i fem månader. Fromén återkom aldrig till sitt arbete utan avled den 14/7 1943 vid 61 års ålder. Hon var 22 år gammal när hon flyttade till Kiruna. Anna Holmström var född i Pajala 1876 och tog sin småskollärarexamen i

⁸⁸ Nylund 1942, s 52

Haparanda 1897. Sin första tjänst fick hon vid småskolan i Vittangi. Där stannade hon i 39 år fram till sin pension år 1936. I Vittangi verkar hon ha funnit sin blivande make, och i juli 1899 gifte de sig och Anna får namnet Josefsson. För Anna hindrade inte äktenskapet hennes fortsatta arbete i skolan. Hon dog 1943, 67 år gammal.

I Sverige var gällande praxis att ingånget äktenskap innebar att lärarinnan lämnade sin tjänst, antingen självmant eller efter skolorådets uppmaning. Då äktenskap bland lärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt inte är undersökt går det inte att lämna ett klart svar hur gifta lärarinnor gick till väga där. Då hela lärarinnekåren i tabell 7 behandlades var det hälften av dem som stannade kvar som anställda längre än tio år. Varför den andra halvan hade slutat fanns det inga uppgifter på. Kanske de slutade för att söka arbete i någon annan församling, eller också slutade de för att gifta sig och bilda familj. Giftna arbetande kvinnor var under behandlad period inte vanligt. I Kiruna var det endast en procent som heltidsarbetade och samtidigt var gift och hade familj.⁸⁹ Bland småskollärarinnorna var det troligen betydligt fler än 1 procent som efter äktenskap och familjebildning fortsatte att undervisa. Birgit Lidín gick själv i småskolan i Kiruna som barn och där var de flesta av hennes lärarinnor gifta.⁹⁰ I denna undersökning saknas till stor del uppgifter om lärarinnorna gifte sig. Dock är giftermål noterat på en del av dem, samt uppgifter på de lärarinnor som bytte eller hade bytt efternamn. Då dessa uppgifter räknades samman visade det sig att 48 av 120 lärarinnor, 40 procent, verkar ha varit gifta och ändå arbetat i skolan. Det var tydligen inga problem från skolorådets sida att lärarinnorna gifte sig och även skaffade barn. I lärarmatriklarna hade en småskollärarinna i Vittangi noteringen ledighet för havandeskap. Hon var borta i två månader, och återkom sedan till arbetet.⁹¹

För att klara av att arbeta utanför hemmet var lärarinnan och hennes man tvungna att anställa ett hembitråde.⁹² Elina Pesonen kombinerade familj och arbete och hade tidvis ett hembitråde samt stor hjälp av sin make i hemmet. Att hennes man tog stor del av barn- och hushållsarbete ansågs ovanligt vid denna tid. Det hörde inte till uppgifterna för en "riktig man" och i byarna fanns uttrycket "knapsu" för män som gjorde kvinnoarbete. Elinas man klarade sig dock undan den stämpeln. Elina fortsatte att arbeta efter det att hon hade fött barn.⁹³ Men i källmaterialet finns det exempel på lärarinnor som arbetat heltid i många år och sedan helt plötsligt går över till att endast vikariera några veckor eller månader per år. Bakom detta arbetsmönster kan det dölja sig en familjebildning som gör att lärarinnan valt att stanna hemma med barnen och endast periodvis undervisar för att bidra till familjeförsörjningen.

⁸⁹ Hägg 1993, s 100

⁹⁰ Intervju med Birgit Lidín i Umeå 96 12 12

⁹¹ Skolarkivet, Kiruna stadshus centralarkiv, Matriklar B 203

⁹² Uppgift lämnad av Birgit Lidín i Umeå 96 12 12, samt av Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

⁹³ Intervju med Elina Pesonen i Karesuando 96 11 29

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var att undersöka småskollärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt under perioden 1912-1930. Distriktet bestod av två skilda miljöer. Den ena var landsbygden med finsktalande byar, vilka var starkt präglade av den laestadianska väckelsen. Den andra var tätorten, gruvstaden Kiruna, som grundlades kring sekelskiftet och var svensktalande och saknade både lång historia och en dominerande kristen riktning. Undersökningens huvudfråga blev om dessa olika miljöer lockade till sig småskollärarinnor med olika bakgrunder. Även kyrkans inflytande i skolan, och kristendomsämnets ställning skulle undersökas.

Kyrkan hade ett starkt inflytande i skolans verksamhet genom att kyrkoherden satt som skolrådets ordförande samt att hela skolrådet var underställt kyrkostämman. Ett flertal ärenden bereddes och lades som förslag från skolrådet, men själva beslutet togs i kyrkostämman. Redan 1914 klargjorde skolrådet att de själva önskade få tillsätta ordförandeposten, men kyrkoherden satt kvar som självskriven på posten ända fram till 1931. Men kyrkan hade ytterligare ansvar i skolan. Lärare, skolråd, kyrkoherde och kyrkostämman delade gemensamt ansvaret för att få barnen i församlingen att gå i skola. Det var rätt vanligt att föräldrar av olika skäl, oftast fattigdom, inte sände sitt/ sina barn till skolan. När detta hände fanns det en uppjord strategi hur skolan skulle gå till väga. I det första steget skulle läraren prata med berörda föräldrar. Om det inte hjälpte gick ärendet vidare. Det sista steget var att kyrkostämman beslutade att skilja barnet från föräldrarna och inackordera det i ett hem i närheten av skolan. Hela skolväsendet låg vid denna tid under kristet inflytande. Fram till 1919 var skolan uttalat luthersk konfessionell. Lärarinnorna hade som uppgift att fostra barnen till goda kristna, både för detta livet och för det eviga. Även föräldrarna hade förväntningarna att barnen i skolan skulle få de kunskaper som behövdes för att de skulle få komma till Gud när de dog.

Att många lärarinnor tog det kristna ansvaret för sina elever på allvar är Elina Pesonen ett exempel på. Hennes tid som lärarinna startade 1931 och hon kom under hela sin yrkesverksamma tid att använda Luthers lilla katekes som lärobok. Enligt Jukkasjärvi skolråd skulle Luthers lilla katekes ej användas som lärobok, utan den skulle läsas som ett historiskt dokument i sitt historiska sammanhang då Luther och reformationen lästes i skolan. Men Pesonens inre religiösa övertygelse var starkare än skolrådets undervisningsplaner. Även under perioder då det i Sverige inte var obligatoriskt att hålla morgonbön i skolorna, var Elina Pesonen en av dem som fann dem av sådan betydelse att hon fortsatte. Pesonen var bekännande kristen, laestadian, och för henne var det naturligt att kristendomsämnet var av mycket stor vikt i skolan.

Däremot var småskolläraryn Birgit Lidin inte troende, men kände ändå ett religiöst ansvar för sina elever. Hon tyckte att det var viktigt att hon gav sina kristna elever en god start och goda kristendomskunskaper.

För småskolläraryn var lönen lägre i byarna än i Kiruna, bostads- och skollokaler kunde vara både trånga och dragiga, men läraryn som valde att endast arbeta i byarna hade kanske andra motiv. För många kan det ha funnits ett kristet kall att undervisa och uppföstra ”Guds plantor”.

Men naturligtvis fanns det även läraryn som inte upplevde sig ha ett kristet kall i klassrummet. Då tre skolscheman från småskolorna i Vittangi, Jukkasjärvi och Svappavaara jämfördes visade de inbördes mycket stora skillnader. Det mest anmärkningsvärda var schemat från Svappavaara. Det var från 1917 och innehöll bara 1,5 timme kristendomskunskap, vilket var en tredjedel av vad barnen i Jukkasjärvi småskola läste. De stora skillnaderna byarna emellan kan avspegla småskolläraryns eget intresse för kristendomsämnet. Läraryn i Svappavaara hade färre antal kristendomstimmar, men fler timmar i musik, bild och gymnastik än de andra två. Här kan det vara läraryns egen bakgrund som var avgörande vid schemats utformning, liksom vid vilket seminarium de läst eller deras egen religiösa övertygelse.

De första småskolläraryn som anställdes i distriktet var alla män. Men könsfördelningen i Jukkasjärvi skoldistrikt förändrades över tid. Under perioden fram till 1912 hade männens andel sjunkit till en tredjedel, för att under åren 1912-1930 fortsätta att minska till sex procent. En feminiseringsprocess av småskolläraryn var tydlig. Men då detta jämfördes med riksgenomsnittet, en procent manliga småskolläraryn, visade det sig att andelen män i Jukkasjärvi var sex gånger så hög. Då undersökningen fortsatte visade det sig att de manliga småskolläraryn inte arbetade som småskolläraryn utan vid de mindre folkskolorna. 100 procent av dem hade vid något tillfälle arbetat vid de mindre folkskolorna och 86 procent hade enbart haft tjänst som mindre folkskolläraryn. Detta var folkskolor där småskolläraryn undervisade. Arbetsbördan blev större då småskolläraryn, i stället för klass 1-2, skulle undervisa i klass 1-6. Av de kvinnliga småskolläraryn var det 43 procent som någon gång hade undervisat i en mindre folkskola och 18 procent som enbart hade arbetat i en mindre folkskola. Arbetet vid en mindre folkskola gav inte högre lön än arbetet i en småskola i byarna, så lönen kan inte ha varit avgörande då männen oftare återfanns vid de mindre folkskolorna än i småskolorna.

Lönemässigt fanns det stora skillnader mellan lärartjänsterna i Kiruna och byarna. Fram till 1913 var grundlönen i Kiruna 1200 kronor per år, medan den i byarna endast var 880 kronor. Men efter 1913 minskade skillnaderna, för att helt försvinna med 1919 års lärarlöner. Lönerna i Jukkasjärvi skoldistrikt var högre än t.ex. de som utbetalades i Stockholm. 1923 tjänade en småskolläraryn i Jukkasjärvi 332 kronor mer per år jämfört med en liknande tjänst i Stockholm. Något mycket intressant i lönebildningen var

att det före 1919 inte fanns några löneskillnader mellan manliga och kvinnliga lärare vid mindre folkskolor. Den allmänna uppfattningen var annars den att mannen som familjeförsörjare skulle tjäna mer än en kvinna som utförde samma arbete. Men könsfaktorer i lönesättningen av lärare i mindre folkskolor kom in i bilden först år 1919. Däremot hade folkskolans lärare och lärarinnor under hela perioden i Jukkasjärvi haft olika löner. De mindre folkskolorna var från början tänkta som tillfälliga skolor på landsbygden, i stället för de egentliga folkskolorna. Det är möjligt att det var den tillfälliga organisationen som gjorde att lärare vid dessa skolor fram till 1919 tjänade mindre än småskolläraryrarna, samt saknade löneskillnader mellan kvinnor och män. I stora drag blir bilden av småskolläraryrarna i Jukkasjärvi skoldistrikt följande. Drygt hälften av lärarinnorna i Kiruna kom från Norrbotten, med en koncentration runt Luleå och andra svensktalande bygder. De flesta av dessa kvinnor hade läst vid seminariet i Öjebyn. Men bland Kirunas lärarinnor var det så många som 48,1 procent som var födda i en församling som låg söder om Norrbotten. Vad som lockade dessa kvinnor att söka sig så långt norrut fanns inget klart svar på, kanske var det äventyrslystnad eller den höga lönen.

Läraryrarna som enbart arbetade i byarna var oftast födda i Tornedalen och de närliggande församlingarna. De hade läst vid Haparanda seminarium som låg närmast. Eftersom Haparanda erbjöd stipendier till dem som lovade att arbeta i en finnmarksförsamling i minst tre år, är det inte konstigt att en sådan stor del av byarnas lärarinnor läst i Haparanda.

Av alla kvinnor i Jukkasjärvi församling var det endast femton stycken som valde att studera och arbeta som lärarinna i hemförsamlingen. En allmän spridning från byarna saknades. Koncentrationen låg främst i enskilda familjer, och det var vanligt att flera flickor från samma familj studerade. De kom alla från ekonomiskt goda hem vilket var rimligt då det ofta var föräldrarna som försörjde sina döttrar under seminarietiden. De flesta av dessa lärarinnor återvände sedan hem för att undervisa i en by. Få av dem tog en lärartjänst i Kiruna. Att få av Jukkasjärvi församlings kvinnor valde småskolläraryrket går delvis att förklara med två olika faktorer. Den ena var avståndet. De som bodde i närheten av en seminarieort verkar i högre grad ha valt att studera. Jukkasjärvi saknade ett närliggande seminarium, Haparanda var det närmaste. Den andra faktorn var den laestadianska väckelsen. Den hade ett starkt fotfäste i hela Tornedalen med omkringliggande församlingar. Dock var det den västliga inriktningen som var dominerande i Jukkasjärvi, och den kan ha fungerat som ett hinder för utbildning och förvärvsarbete för kvinnorna. Den mindre lagiska laestadianismen, den östliga, var mer utbredd i Tornedalen och kvinnorna där uppfattade nog inte den kristna tron som ett hinder för utbildning och arbete. Östlaestadianismen, kombinerat med närheten till Haparanda seminarium och dess finnmarksstipendier, kan delvis förklara det stora antalet tornedalskvinnor bland Jukkasjärvi skoldistrikts småskolläraryrarna.

Av småskollärarynnorna som haft lärartjänst i både Kiruna och byarna, hade de flesta läst vid seminariet i Öjebyn eller Haparanda. Bland dessa lärarinnor verkar det ha funnits en stor grupp som tog arbete i byarna bara för att det tillfälligt inte fanns någon ledig tjänst i Kiruna. Av de tjugo lärarinnor som arbetade både i Kiruna och byarna, var det tolv stycken som hade sin sista anställning i tätorten. Den verkar ha varit deras slutmål.

För att få en antydning om hur väl lärarinnorna trivdes i Jukkasjärvi skoldistrikt undersöktes hur många år de stannade kvar i arbetet. Av de lärarinnor som enbart arbetade i byarna var det så många som 41,3 procent som flyttade inom tre år (26,1 procent flyttade inom det första året), samma uppgift för lärarinnorna som enbart arbetade i Kiruna var 29,6 procent. Tydligt var det svårare att anpassa sig till miljön i byarna jämfört med i Kiruna. Flera av dem som arbetade i byarna kom från Haparanda seminarium. Där hade de möjligheten att få stipendier om de lovade att arbeta tre år i en finnmarksförsamling, t.ex. Jukkasjärvi. Efter dessa tre år verkar en del ha valt att söka sig till någon annan ort. I hela lärarinnekåren fanns det en stor grupp trotjänare. Speciellt i Kiruna där 40,7 procent av småskollärarynnorna arbetade mellan 20 till 40 år.

Många verkar ha haft svårigheter att etablera sig i byarna. I uppsatsen har vi mött lärarinnor som arbetat i byarna, men under den tiden knappt haft någon kontakt med de övriga byborna. Birgit Lidin deltog inte vid de laestadianska bönemötena och hon talade inte heller finska vilket var huvudspråket i byarna. Det var svårt att knyta kontakter med de andra i byn, och det var endast en familj i Soppero som bjöd hem henne. I Jukkasjärvi by mötte vi en annan lärarinna som inte direkt passade in i bymiljön. Hon var modernt klädd med klippt permanentat hår. Hennes utseende skilde ut henne från de laestadianska kvinnorna i byn. Hon blev inte heller långvarig i Jukkasjärvi by, utan flyttade till Abisko, som liksom Kiruna var svensktalande och saknade en dominerande kristen inriktning. Men det ges även en annan bild av hur det kunde vara att komma som ny till en by. Men detta kretsar mycket kring bybönerna. Det är troligt att mycket av byns sociala aktiviteter pågick vid bönemöten och att det för en nyinflyttad var viktigt att delta i dessa. Kunde inte lärarinnan någon finska fanns hjälp att få så att någon översatte till svenska åt henne under bönen. Det ansågs även att man fick bättre kontakt och djupare förtroende för en lärarinna som deltog på mötena. Det verkar inte funnits några krav på att de nya lärarinnorna skulle bekänna sig till laestadianismen. Visat intresse och bevisade möten var tillräckligt.

KÄLL- OCH LITTERATUR FÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR:

Härnösands landsarkiv (HLA)

Härnösands domkapitels arkiv (HDA)

F III bf:9, 1755-1901; S08325 17/19, visitationshandlingar Jukkasjärvi församling.

F III bf:9, 1755-1901; S08325 18/19, visitationshandlingar Jukkasjärvi församling.

Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet

Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1923,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1924-1925,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1925-1926,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1926-1927,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1927-1928,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1928-1929,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1929-1930,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1930-1931,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1931-1932,	Hylla 259
Jukkasjärvi folkskolor, Berättelser för läsåret	1932-1933,	
	1933-1934,	Hylla 259

Jukkasjärvi församling sakregister t. kyrkostämmoprotokoll 1909-1915. D:o t. skolrådsprot. 1914-1916. Hylla 260.

Jukkasjärvi skolråd lönefrågor 1917-1937, löneutredningar för lärare 1923-1934, Hylla 265.

Matriklar, B302.

Matrikel för e.o. folkskollärare samt lärare vid småskola och m. folkskola inom Jukkasjärvi skoldistrikt Åren 1879-, Hylla 265.

Sakregister till Jukkasjärvi skolrådsprotokoll 1914-1916.

Skolråd i Jukk. Stadgar o. reglem. o. undervisn.planer 1911-1924, Hylla 265.

Skolrådsprotokoll för Jukkasjärvi förs. 1912-1914. Hylla 260.

Skolråd: Tjänsteförteckningar för småskollärares m.fl. ålderdomsunderstödsanstalt 1899-1919, Hylla 265.

Tredskande föräldrar 1909-1912, 1918-1920, Hylla 269.

Stockholm, Nordiska museet

Astrid Odsteds intervjusamling, *Kirunaminnen*.

Stockholm, Statistiska centralbyrån (SCB)

Utdrag ur födelseböcker, Jukkasjärvi

1876-1883	CA0022 3/7
1884-1889	CA0022 4/7
1889-1893	CA0022 5/7
1893-1895	CA0011 6/7
1889-1899	C00038 1/45
1901	C00038 3/45
1902	C00038 4/45
1905	C00038 10/45

INTERVJUER:

bandinspelningar i författarens ägo:

Hansegård Sara, 96 12 04 i Kiruna.

Lidín Birgit, 96 12 12 i Umeå.

Pesonen Elina, 96 11 29 i Karesuando.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR:

Anderzén, Sölve

1992 "Begrepp om salighetens grund, ordning och medel". Undervisningen i en Lappmarksförsamling Jukkasjärvi församling 1744-1820. Uppsala.

Berättelser...

1912 ... över folkskolorna i Kiruna 1900-1906. Korrekturtryck Norstedt & Söners Förlag. Stockholm.

Boreman, Per

1954 Laestadianismen. Stockholm.

Brunnström, Lasse

1981 Kiruna - ett samhällsbygge i sekelskiftets Sverige, del 1. Umeå.

Florin, Christina

1987 Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliserings-processen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906. Umeå.

1993 Kvinnliga tjänstemän i manliga institutioner, Kvinnohistoria, Utbildningsradion. Stockholm.

Frank, Gustaf

1950 Kiruna 1900-1950. Eskilstuna.

Fredriksson, Viktor (red.). Hofstedt, Lars. Paradis, Sigurd

1950 Det svenska folkundervisningsväsendet 1920-1942. Svenska folkskolans historia, del 5. Stockholm.

Hasselberg, Carl J.E

1935 Under polstjärnan. Tornedalen och dess kyrkliga historia. Uppsala.

Hägg, Kerstin

1993 Kvinnor och män i Kiruna. Om kön och vardag i förändring i ett modernt gruvsamhälle 1900-1990. Umeå.

Johansson, Egil

1992 Staten och skolan vid 1800-talets mitt. Ett lokalt och mer nyanserat perspektiv. Utbildningshistoria 1992, s. 145-160.

Kungl. Maj:ts...

...befallningshafvandes femårs berättelser 1901-1905.

Kyle, Gunhild (red)

1992 Handbok i svensk kvinnohistoria. Stockholm.

Ljung, August

1941 Några drag ur Jukkasjärvi skolhistoria. Stencil.

Lundbohm, Hjalmar

1914 Kirunas skolor. Stockholm.

Norrbottens

läns hembygdsförenings årsbok 1966. Luleå.

Nylund, Sven

1942 Småskollärautbildningen i Sverige. Stockholm.

Qvist, Gunnar

1978 Konsten att blifva en god flicka. Kvinnohistoriska uppsatser. Stockholm.

Richardson, Gunnar

1994 Svensk utbildningshistoria. Lund.

Salqvist, Bernhard

1947 Folkskolans kristendomsundervisning. Stockholm.

Snell, William

1942 Ur folkundervisningens historia i Torne och Kalix älvdalar. Uppsala.

SOS

Folkskolorna 1907-1910. Stockholm.

SOU 1948: 27

Ecklesiastikdepartementet, 1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling. Stockholm.

Sörensen, Anna

1944 Det svenska folkundervisningsväsendet 1860-1900. Svenska folkskolans historia, del 3. Stockholm.

Tawe, Wilhelm

1958 Jukkasjärvi kyrka och bygd 350 år. Luleå.

Åberg, Gertrud

1978 Sveriges småskollärare och deras förbund 1918-1966. Stockholm.

BILAGOR

Bilaga 1: Jukkasjärvi skoldistrikt med markerade byar där småskollärarinnorna i denna undersökning har undervisat.

[Bild: Karta över Jukkasjärvi skoldistrikt]

Bilaga 2: Skolscheman från småskolorna i Vittangi, Jukkasjärvi samt Svappavaara

[Bild: Skolscheman från småskolorna i Vittangi, Jukkasjärvi samt Svappavaara]

Källa: Kiruna stadhus centralarkiv, Skolarkivet

Bilaga 3: Relationen födelseförsamling och var i Jukkasjärvi skoldistrikt småskollärarinnorna arbetade.

[Bild: Kartor över "Arbetade i Kiruna", "Arbetade i byarna", "Arbetade både i Kiruna och byarna"]

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet

Bilaga 4:Fotografi av Kirunas första småskollärrinna, Hilma Teresia Lahti, våren 1902.

[Bild: Fotografi]

Källa: Kiruna stadshus centralarkiv, Skolarkivet

SCRIPTUM

1. Egil Johansson: BOKSTÄVERNAS INTÅG. Artiklar i folkundervisningens historia. I. 28 s. 1988. Pris: 20 kr.
2. Daniel Lindmark: BARNAUNDERVISNINGEN I HÄRNÖSANDS STIFT speglad i uppfostringskommitténs enkät 1813. 86 s. 1988. Pris: 40 kr.
3. Sten Henrysson: LAPP ELLER NYBYGGARE? 11 s. 1988. Pris: 20 kr.
4. Karin Snellman: Förteckning över ERIK NORDBERGS ARKIV. 39 s. 1988. Pris: 30 kr.
5. Sten Henrysson: "LÄSTE LUTHERI CATECHES PÅ LAPSKA". Om religions- och läsundervisning i Jokkmokks socken före folkskolans införande. 31 s. 1988. Pris: 30 kr.
6. Tuuli Forsgren: SAMISK KYRKO- OCH UNDERVISNINGSLITTERATUR I SVERIGE 1619-1850. 2 uppl. 66 s. 1988. Pris: 40 kr.
7. Egil Johansson: KUNSKAPENS TRÄD. Artiklar i folkundervisningens historia. II. 73 s. 1988. Pris: 40 kr.
8. Ulf Drugge: OM HUSFÖRHÖRSLÄNGDER SOM MEDICINSK URKUND. Psykisk sjukdom och förståndshandikapp i en historisk källa. 40 s. 1988. Pris: 40 kr.
9. "CATALOGUS DISCENTIUM vid Jockmocks Schola, ifrån Åhr 1732. tå hon tog sin början." En bearbetad och kompletterad elevmatrikel över Jokkmokks lappskola. Utg. av Anita Alm, Tuuli Forsgren & Sten Henrysson. 23 s. 1989. Pris: 20 kr.
10. Egil Johansson: LÄSER OCH FÖRSTÅR. Artiklar i folkundervisningens historia. III. 39 s. 1989. Pris: 40 kr.
11. Sölve Anderzén: LAPPMARKEN I LITTERATUREN. Valda studier inom ett forskningsprojekt. 153 s. 1989. Pris: 50 kr.
12. Greger Fröjd & Robert Olsson: LAPPMARKENS PRÄSTER 1593-1904. En studie av bakgrund och karriär. 42 s. 1989. Pris: 40 kr.
13. Margareta Attius Sohlman: ABC-BOKEN PÅ KYRKSLAVISKA. Bokstävernans vandring i österled. 36 s. 1989. Pris: 30 kr.
14. Sten Henrysson: JOKKMOKKS LAPPSKOLAS ELEVER 1732-1846. En analys. 26 s. 1989. Pris: 20 kr.
15. Sölve Anderzén: "... FÖRA DEM TIL BÄTTRE LIUS I CHRISTENDOMEN..." Undervisningen vid Jukkasjärvi skola och i Jukkasjärvi församling åren 1744-1820. 153 s. 1989. Pris: 50 kr.
16. Daniel Lindmark & Stephanus Neib: UNDERVISNINGEN I LAPPMARKEN enligt svaren på 1812 års uppfostringskommittés enkät. 47 s. 1989. Pris: 40 kr.
17. Sam Engman: FÖLLINGE LAPPSKOLA 1748 - 1818. 26 s. 1989. Pris: 30 kr.
18. ARJEPLOGS LAPPSKOLA. Bearbetade och kompletterade elevmatriklar omfattande åren 1743 - 1820 och 1863 - 1875. Utg. av Carl-Henry Johansson & Johnny Flodin. 29 s. 1989. Pris: 30 kr.
19. Sten Henrysson: PRÄSTERNA I LAPPMARKEN FÖRE 1850. Ursprung och arbetsuppgifter. 27 s. 1989. Pris: 30 kr.
20. Daniel Lindmark: EN SKOLA FÖR STADEN, REGIONEN OCH KYRKAN. Elever, lärare och präster i Piteå skola före 1850. 133 s. 1990. Pris: 50 kr.
21. Carl-Henry Johansson & Johnny Flodin: ELEVERNA VID ARJEPLOGS LAPPSKOLA 1743 - 1820. En analys. 24 s. 1990. Pris: 30 kr.
22. Sven Lundkvist: DEN ÄLDRE SVENSKA FOLKBOKFÖRINGEN. - Harry

- Lenhammar: HISTORISK OCH KYRKO HISTORISK FORSKNING I REGIONALT PERSPEKTIV. Två föredrag vid en stiftshistorisk dag i Umeå den 26 oktober 1989. 20 s. 1990. Pris: 40 kr.
23. PRÄSTERNA OCH LIVET I LAPPMARKEN. Del 1. Sten Henrysson: Präster och skolmästare i Jokkmokks socken 1607-1850. Biografiska uppgifter. - Del 2. Carl-Henry Johansson: Släktskap och ingiften. Några exempel. 31 s. 1990. Pris: 40 kr.
 24. Sölve Anderzén: JUCKASJERFWI SCHOLÆ MATRICKEL. Inrättadt wid Scholans begynnelse år 1744. En rekonstruktion. 13 + XXI s. 1990. Pris: 40 kr.
 25. Sölve Anderzén: ELEVERNA VID JUKKASJÄRVI LAPPSKOLA 1744-1820. En första analys. 30 s. 1990. Pris: 40 kr.
 26. Tuuli Forsgren: "...FÖRST AT INHÄMTA SPRÅKET, OCH SEDAN DERUPPÅ LÄRA SIN CHRISTENDOM..." Om finska böcker och sameundervisning i Torne och Kemi lappmarker före 1850. 45 s. 1990. Pris: 50 kr.
 27. Carl F. Hallencreutz: PEHR HÖGSTRÖM OCH ANNA OLOFSDOTTER. Ett bidrag till 1740-talets samiska kyrkohistoria. 15 s. 1990. Pris: 40 kr.
 28. Daniel Lindmark: LÄS- OCH SKRIVKUNNIGHETEN FÖRE FOLKSKOLAN. Historisk läskunnighetsforskning i nordiskt och internationellt perspektiv. 43 s. 1990. Pris: 50 kr.
 29. Stefan Nordström: GENEALOGI OCH GENETIK. Beskrivning av sex projektområden där kyrkböcker använts i genetisk forskning. 69 s. 1991. Pris: 50 kr.
 30. ÅSELE LAPPSKOLA 1732-1820. Bearbetad och kompletterad elevmatrikel. Utg. av Carl-Henry Johansson & Johnny Flodin. 33 s. 1991. Pris: 40 kr.
 31. Anita Alm & Sten Henrysson: GÄLLIVARE LAPPSKOLA 1756-1850. En elevmatrikel jämte analys. 36 s. 1991. Pris: 40 kr.
 32. Bengt Hjalmar Andersson: ETT BIDRAG TILL HISTORIEN OM BYN SATTER/JÄRÄMÅ I LULE LAPPMARK. 39 s. 1992. Pris: 50 kr.
 33. Nils Eriksson: SAMESKOLOR INOM ÅSELE LAPPMARK. Utg. av Sten Henrysson. 373 s. 1992. Pris: 75 kr.
 34. Margareta Attius Sohlman: BOKSTAVENS MAKT ÖVER SLAVISKA SJÄLAR. Uppsatser och artiklar i ämnen rörande projektet "Alphabeta varia. Tidiga ABC-böcker i skilda kyrkotraditioner". 104 s. 1992. Pris: 60 kr.
 35. Sten Henrysson & Johnny Flodin: SAMERNAS SKOLGÅNG TILL 1956. 82 s. 1992. Pris: 60 kr.
 36. Sten Henrysson & Johnny Flodin: SAMERNAS SKOLGÅNG: 1957 ÅRS NOMADSKOLEUTREDNING. 29 s. 1992. Pris: 50 kr.
 37. Sten Henrysson: DARWIN, RAS OCH NOMADSKOLA. Motiv till kåtaskolreformen 1913. 22 s. 1993. Pris: 50 kr.
 38. Egil Johansson: KAN SJÄLVA ORDEN. Artiklar i folkundervisningens historia. IV. 67 s. 1993. Pris: 60 kr.
 39. Sölve Anderzén: "...ATT LÄRA THEM SOM BEHÖFWA..." Undervisning, byabön och dop i Kemi och Torne lappmarker. Två bidrag till 1700-talets kyrkohistoria på Nordkalotten. 31 s. 1995. Pris: 50 kr.
 40. Gennadij Kovalenko: SVERIGE OCH RYSSLAND UNDER 1600-TALET. Några episoder ur det politiska och kulturella livet. (Rysk text med korta resuméer på svenska). 41 s. 1995. Pris: 50 kr.
 41. Sven Hansson: BYABÖN OCH BÖNBYAR I GAMLA UME SOCKEN. (Umeå, Sävar, Vännäs och Vindelns socknar). 106 s. 1996. Pris: 60 kr.

42. Sölve Anderzén: TEACHING AND CHURCH TRADITION IN THE KEMI AND TORNE LAPLANDS, NORTHERN SCANDINAVIA, IN THE 1700s. 33 s. 1996. Pris: 50 kr. [Översättning till engelska av Scriptum 39.]
43. Ingegerd Stenström: Förteckning över FAMILJEN LINDERS ARKIV. 53 s. 1996. Pris: 60 kr.
44. Mari Ericsson: "ETT ÄDELT KALL BLEV DIG GIVET." Småskollärarinnorna i Jukkasjärvi skoldistrikt 1912-1930. 48 s. 1998. Pris 50 kr.